

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Центр зовнішньополітичних досліджень
Center for Foreign Policy Studies

<https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.05>

**МІЦНІШИЙ СОЮЗ: КОНСОЛІДАЦІЯ ДЕМОКРАТІЙ УНАСЛІДОК
ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Київ 2023

*За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації
посилання на видання є обов'язковим*

Автори – співробітники НІСД:

*О. Александров, О. Борділовська, А. Веселовський, А. Гриценко,
О. Давимука, В. Орлик, М. Паламарчук, В. Ярмоленко*

За редакцією О. Александрова

Міцніший союз: консолідація демократій унаслідок широкомасштабної агресії Росії проти України : аналіт. доп. / [О. Александров, О. Борділовська, А. Веселовський та ін.] ; за ред. О. Александрова – Київ : НІСД, 2023. – 75 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.05>

Аналітичну доповідь присвячено аналізу змін безпекової та зовнішньої політики провідних демократичних держав унаслідок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну і трансформації відносин між ними. Здійснено оцінку перспектив розширення коаліції з протидії агресії Російської Федерації та посилення міжнародної ізоляції агресора. Заналізовано можливість збереження єдності демократичних держав за умов нейтралізації чи істотного послаблення глобальних загроз від політики Російської Федерації.

УДК 321.7+341.215.2:355.01(470)(477)

ЗМІСТ

Вступ	4
<i>Розділ 1. Трансформація відносин між провідними демократичними державами та їхньої політики щодо Росії після 24 лютого 2022 року</i>	<i>7</i>
1.1. Зміни в стратегічних документах провідних демократичних держав та міжнародних організацій після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну	7
1.2. Демократії vs РФ: від співробітництва до токсичності та ставлення як до держави-ізолянта	20
1.3. Зміцнення трансатлантичних зв'язків у політиці США щодо Європи. Ключова роль США в багатосторонній підтримці України	25
1.4. Провідна роль Європейського Союзу в наданні Україні політичної, фінансової, економічної допомоги. Зміцнення внутрішньої єдності ЄС.....	29
1.5. Позиція провідних демократичних держав Індостану	34
1.6. Міжнародні безпекові організації – неспроможність РБ ООН та ОБСЄ адекватно реагувати на військово-політичну кризу	41
1.7. Створення нових форматів взаємодії демократичних держав	43
1.8. Особлива позиція деяких держав – членів НАТО та ЄС щодо підтримки України. Суть, причини та можливість трансформації	45
<i>Розділ 2. Позиції найвпливовіших держав Глобального Півдня щодо російської агресії проти України та можливість залучити їх задля припинення війни</i>	<i>50</i>
2.1. Республіка Індія	51
2.2. Федеративна Республіка Бразилія	56
<i>Розділ 3. Перспективи збереження єдності демократій</i>	<i>60</i>
3.1. Вплив результатів майбутніх виборів у ключових державах – партнерах України на їхню політику	60
3.2. Роль нових військово-політичних альянсів у збереженні коаліції	62
3.3. Можливість реформування ключових міжнародних безпекових організацій	64
3.4. Членство України в НАТО та ЄС як засіб забезпечення сталого миру	65
Висновки	72

ВСТУП

Війну в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення багато хто розглядав через призму конфлікту Росії та Заходу (насамперед США та НАТО)¹. Міністр закордонних справ держави-агресора говорить про «колективний Захід», описуючи його як «США та його сателіти»².

Цілком очікуваними є прагнення агресора виправдати свої дії, здобути як не підтримку, то хоча б розуміння з боку держав чи суспільних груп, для яких ідеологія антиамериканізму, минулі образи часів колоніалізму та нерівноправних міжнародних відносин, врешті-решт, протест проти нерівномірного розподілу світового багатства потенційно важливіші за усвідомлення різнопланових глобальних ризиків від агресії та співчуття її жертвам.

Щоправда, назву «Захід» у контексті війни в Україні часто вживають і глобальні ЗМІ завдяки поєднанню лаконічності й позірної зрозумілості поняття. Об'єднуючи під цим терміном розвинені держави, таке вживання географічно й культурно є дещо парадоксальним. Адже в цьому разі частинами Заходу визнано південні Австралію та Нову Зеландію, а також східні Японію та Південну Корею з власними тисячолітніми традиціями.

Картина світу з поділом на «Захід та інших», звісно, уявна та ідеалізована. До прикладу, сучасна японська ідентичність усуває відчуття відокремленості від Заходу, позиціюючи Японію як учасника G7, клубу багатих та демократичних націй³. Як видається, у реакції на російську велику війну проти України ключовими є саме ці характеристики.

Говорячи про національне багатство в такому стратегічному контексті, маємо зважати не так на загальний обсяг ВВП, як на його частку на кожного громадянина. Адже чимало держав мають потужну економіку, визначену наперед її розмірами, тим часом як рівень життя багатьох їхніх громадян є відносно низьким.

Саме демократичні заможні держави, не втручаючись у конфлікт збройною силою, фактично стали його стороною, застосувавши проти Російської Федерації безпрецедентні в модерній історії економічні санкції, надаючи фінансово-економічну підтримку Україні, допомагаючи Силам оборони нашої держави критично важливими постачаннями військової техніки, боєприпасів, навчанням військовослужбовців.

Така підтримка потребувала координації зусиль і заходів, для чого активно використано як уже сформовані структури (Європейський Союз, НАТО, Група Семи, так і різного роду формати ad hoc (організована США Контактна група з оборони України, двосторонні та багатосторонні переговори).

¹ SETA Security Radar Turkey's Geopolitical Landscape in 2022. Strategic Resilience amidst Regional Realignment and Global Ambivalence - Istanbul, 2021 – P. 17.

² Див.: URL: <https://tass.ru/politika/14204949>

³ Masaru Tamamoto, Ambiguous Japan: Japanese National Identity at Century's End // International Relation Theory and the Asia-Pacific, New York, Colombia University press. 2003. – P. 195.

Для України, яка протистоїть значно сильнішому супротивнику, важлива будь-яка підтримка. Утім, показником реальної участі в союзі проти агресії, розпочатої Кремлем, варто вважати запровадження економічних санкцій проти Російської Федерації.

Жодна економічна війна не є односторонньою. Хоча союзники ретельно обирали інструментарій, аби завдати російським суб'єктам господарювання більшої шкоди, ніж власним, розрив вигідних зв'язків з шостою за розміром економікою планети коштував дорого. До того ж російська влада контратакувала – шляхом вепонізації постачань енергоносіїв, захоплення власності й відсутнього обмеження можливості її використовувати й розпоряджатися для громадян і юридичних осіб з «недружніх країн».

Заможні демократичні держави заплатили й далі платять таку ціну. У різних пропорціях їхню готовність до економічних жертв визначає: обурення геноцидальною війною Російської Федерації проти України та її народу; емпатія до українців, що потерпають від неспровокованої агресії; переоцінка багатоаспектних загроз, які створює РФ для них самих; лояльність до союзників і партнерів. Та ключовим чинником готовності нести видатки на протистояння злочинним діям Росії, безперечно, є прагнення захистити базований на нормах міжнародний порядок, що його агресор загрожує зруйнувати. А саме з таким міжнародним порядком тісно пов'язані як безпека, так і добробут заможних демократій.

Рішення багатьох демократій, що успішно функціонують, але є менш заможними, обійтися дипломатичною реакцією на агресію та/або наданням гуманітарної допомоги Україні чи її громадянам, відповідно, може мати два ключових мотиви.

Перший, який часто оголошують публічно, може звучати так: «ми не маємо змоги платити ціну за розрив економічних зв'язків з Російською Федерацією, особливо в період боротьби з економічними наслідками пандемії COVID-19 та викликаного війною стрибка цін на продовольство та нафту».

Другий (який скоріш доповнює перший, ніж суперечить йому), звісно, не проговорюють офіційно: «навіщо нам витратити ресурси задля захисту світового порядку, від якого нам мало користі»? Частина урядів та громадян бідніших держав Глобального Півдня, вірогідно, вважає – гірше їм у будь-якому разі не буде. Натомість деякі потужніші держави можуть розглядати поразку чи принаймні ослаблення впливу заможних демократій через протистояння з РФ як шанс підвищити власний статус у системі міжнародних відносин.

Ураховуючи загальне зростання економічного та політичного впливу Глобального Півдня, захист базованого на нормах міжнародного порядку постає значно менш простою справою, ніж могло видатися після механічного порівняння потенціалів Росії і союзу держав, який протистоїть її воєнній силі.

Тож у цій праці спробуємо розглянути три взаємопов'язані питання:

- Як змінилися відносини між заможними демократіями після 24 лютого 2022 р.?

- Які є перспективи розширити коаліцію з протидії агресії Російської Федерації, аби посилити її міжнародну ізоляцію?
- Чи може відповідна коаліція зберегти єдність за умов нейтралізації чи істотного послаблення глобальних загроз, спричиненими політикою Російської Федерації, задля реакції на інші загрози міжнародній безпеці та пошуку відповіді на глобальні виклики?

Розділ 1. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН МІЖ ПРОВІДНИМИ ДЕМОКРАТИЧНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА ЇХНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОСІЇ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

1.1. Зміни в стратегічних документах провідних демократичних держав та міжнародних організацій після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну

Агресія РФ проти України докорінно змінила сприйняття безпекової ситуації у світі як на глобальному, так і на регіональному (Європа) та субрегіональному (Балто-Чорноморський регіон) рівнях. Це, своєю чергою, привело до кардинальних змін політики провідних демократичних держав (як-от США, ФРН, Франція, Японія), а також Європейського Союзу та НАТО, стимулювало зміцнення трансатлантичних зв'язків. Відповідні процеси відбулися в нових стратегічних документах цих держав та організацій, прийнятих після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну.

1.1.1. Нова Стратегія національної безпеки США

12 жовтня 2022 р. адміністрація США представила Стратегію національної безпеки (СНБ), в основу якої покладено відповідь на два фундаментальні стратегічні виклики – конкуренцію між великими державами за формування майбутнього міжнародного порядку та протидію транснаціональним спільним загрозам.

Новий американський стратегічний документ визначає двох основних суперників США та пропонує напрями політики: випередити Китай та стримати Росію. Вони становлять різні виклики. РФ є безпосередньою загрозою для вільної та відкритої міжнародної системи, а КНР – єдиною державою, яка має потенціал до змін міжнародного порядку.

Центральними в підходах США до конкуренції з Китаєм та подоланні спільних транснаціональних загроз визначено відродження міжнародних альянсів (зокрема НАТО) на контрасті з більш одностороннім підходом попередньої адміністрації, а також зміцнення партнерства в Індо-Тихоокеанському регіоні (ІТР). Задекларовано, що Сполучені Штати не дозволять Росії чи будь-якій іншій державі досягти своїх цілей шляхом використання або погрози застосування ядерної зброї.

Вихідними положеннями нового стратегічного підходу зазначено такі:

- стирання межі між внутрішньою і зовнішньою політикою США як ключ до проєкції американської сили й впливу в міжнародному вимірі;
- альянси й партнерства США по всьому світу так само є найважливішим стратегічним активом і незамінним елементом, що забезпечує міжнародний мир

і стабільність. Потужне НАТО, альянси в Індо-Тихоокеанському регіоні й традиційні безпекові партнерства не лише стримують агресію, а й забезпечують основу взаємовигідного співробітництва;

- КНР є найбільшим геополітичним викликом для США, основні небезпеки якого зосереджуватимуться в ІТР, проте він має глобальний масштаб;

- Росія становить безпосередню та постійну загрозу регіональній безпеці й порядку Європи, це джерело зривів і нестабільності в усьому світі, проте вона не має можливостей КНР.

США та їхні союзники підтримують військові сили України та зміцнюють оборону в сусідніх з Росією країнах НАТО, водночас запроваджуючи санкції проти Москви через її агресію. Сполучені Штати разом із союзниками запобігатимуть спробам РФ завдати ще більшої шкоди європейській безпеці, демократії та інституціям; стримуватимуть і за потреби відповідатимуть на дії, що становлять загрозу інтересам США.

До менших за рівнем загрози автократичних держав, що також діють агресивно і дестабілізують міжнародну ситуацію, відносять Іран, який втручається у внутрішні справи сусідів, поширює ракети та безпілотники через проксі-акторів і допомагає КНДР розвивати свої незаконні програми створення ядерної зброї та ракет.

Задля збереження й розширення міжнародного співробітництва передбачено дотримання «двоколійного підходу»: співробітництво з усіма країнами, у тому числі з геополітичними конкурентами, які готові до конструктивної співпраці; поглиблення взаємодії з державами-одномумцями: QUAD (Австралія, Індія, Японія, США), Ради з торгівлі та технологій США – ЄС, AUKUS (Австралія, Велика Британія, США), I2-U2 (Індія, Ізраїль, ОАЕ, США).

Ключовим елементом внутрішньополітичної частини СНБ визначено інвестування в національну міць як основний інструмент створення конкурентних переваг.

Стратегія визначає трансформацію підходів до альянсів. Для подолання глобальних світових проблем США мають намір виходити на інші рівні співпраці, робити підходи до коаліцій максимально інклюзивними, залучати до співробітництва інші країни – не обов'язково демократичні, але які поважають порядок, заснований на чинних правилах. Побудова таких інклюзивних коаліцій має базуватися на: підтримці основоположних принципів ООН; повазі до міжнародного права, суверенітету й територіальної цілісності; запереченні агресій, примусу та зовнішнього втручання.

США й надалі активно модернізуватимуть та зміцнюватимуть власні збройні сили. У ситуації загострення конкуренції, роль військових полягає в збереженні та здобутті воєнних переваг за одночасного обмеження можливостей конкурентів. Для реалізації максимально ефективного стримування агресії пропонують новий комплексний підхід – інтегроване стримування.

Війна в Україні виявила критичність потужної оборонно-промислової бази США і для них, і для союзників та партнерів; запит на швидке запровадження передових технологій у кібернетичній та космічній сферах; потребу напрацювань у сфері штучного інтелекту й квантових систем – для збереження військово-технологічної переваги й надалі.

Ядерне стримування так само є пріоритетом та основою комплексного стримування. До 2030-х років США вперше доведеться стримувати одразу дві ядерні держави, кожна з яких володітиме сучасними типами ядерної зброї глобального та регіонального рівня. Для ефективної протидії неодмінною є модернізація всіх компонентів ядерної інфраструктури, а також підтвердження зобов'язань ядерного стримування перед союзниками⁴.

Щодо України документ істотно доповнює положення проміжного варіанта стратегії, представленої невдовзі після інавгурації Джо Байдена. Сполучені Штати й далі підтримуватимуть Україну та її боротьбу за свою свободу, допоможуть відновитися економічно та заохочуватимуть до інтеграції з ЄС.

1.1.2. Комплексний огляд питань безпеки, оборони та зовнішньої політики Великої Британії

У березні 2021 р. Велика Британія прийняла амбітну програму Комплексний огляд питань безпеки, оборони та зовнішньої політики. Однак, за оцінками експертів британського Королівського інституту міжнародних відносин (Chatham House)⁵, унаслідок глобальних змін у сфері безпеки після повномасштабного нападу РФ на Україну британський уряд змушений істотно переглянути положення документа, зокрема з акцентом на протидію «дедалі більшому згубному впливові» РФ та КНР.

Важливим моментом стане потреба збалансувати зовнішньополітичний порядок денний згідно з нагальним розв'язанням низки внутрішньополітичних питань стосовно економічної та енергетичної кризи і їхніми соціальними наслідками.

В оцінці міжнародного та безпекового середовища, у якому Велика Британія діятиме наступні декілька років, виокремлюються такі тенденції:

- стратегічне й військове протистояння з Росією щодо статусу України та загальних рамок європейської безпеки домінуватиме в зовнішній і безпековій політиці ВБ. Ці обставини вимагатимуть невідкладного налагодження відносин із ЄС, відкидаючи політичні розбіжності, що виникли внаслідок Brexit;

- ситуація з агресією РФ зміцнила відносини Великої Британії та США. Проте політичне поляризування в США (підготовка до президентських виборів 2024 р.) визначатиме прагнення адміністрації Дж. Байдена до лідерства в новому протистоянні демократичної та автократичної систем. Зважаючи на це, Великій

⁴ Див.: URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

⁵ What are the priorities for the new UK prime minister? Chatham House. 2022. 05 Sept. URL: <https://www.chathamhouse.org/2022/09/what-are-priorities-new-uk-prime-minister>

Британії важливо відігравати роль організатора широкої ліберально-демократичної спільноти – G7+⁶;

- вторгнення Росії в Україну призведе до інтенсивнішої геоекономічної та стратегічної конкуренції між Китаєм і США, що далі спричинятиме розділення світу. Глобальні багатосторонні інституції стають дисфункціональними, а більшість держав шукатимуть індивідуальних двосторонніх домовленостей. Така ситуація, попри загальну негативну оцінку, сприятиме розвитку різнопланових двосторонніх та регіональних торговельних угод, участі в яких прагне Велика Британія;

- глобальне домінування найбільших демократій – США та Великої Британії – ставить під сумнів уже не лише Китай, а й ціла низка інших великих і середніх держав, тому міжнародний вплив ВБ залежатиме від здатності брати участь у розв'язанні критичних глобальних проблем.

Реакцією британського уряду за таких обставин є рекомендація переглянути положення документа 2021 р. для перерозподілу й збільшення витрат на оборону, інвестування в оборонні технології.

Виходячи з аналізу досягнень та прогнозованих тенденцій, основними зовнішньополітичними завданнями уряду Великої Британії на найближчу перспективу вбачають такі.

Відновлення відносин між Великою Британією і ЄС. Високий рівень координації західних держав у відповідь на війну РФ проти України має стати потужним імпульсом для подолання антагоністичних тенденцій у торгово-економічних взаєминах, спричинених наслідками Brexit. Переосмислення основ європейської колективної безпеки внаслідок повномасштабної російської військової агресії проти України, природне зниження привабливості ідеї «європейської стратегічної автономії» створюють нову площину для взаємодії у сфері безпеки. Доцільним убачають активне залучення ВБ до розпрацювання Стратегічної концепції НАТО та Стратегічного компаса ЄС з метою досягнути тіснішої трансатлантичної координації у формуванні комплексних відповідей на актуальні загрози й виклики.

Зміцнення трансатлантичних відносин та розвиток G7+. Зусилля адміністрації США, спрямовані на оновлення трансатлантичного порядку денного й зближення з ЄС, загрожують послабити важливість «історично особливих відносин» з Великою Британією. Для уникнення цього пропонують розширити межі британського впливу через формування широкої коаліції «держав-однодумців» з трансатлантичної та Індостанської спільнот (G7+).

Підтримка України та протистояння Росії. Це є беззаперечними пріоритетами зовнішньої політики, де британський уряд має загально визнаний

⁶ Останнім часом Велика Британія та Франція висловлюють бажання розширити групу G7 та ввести до неї п'ять країн, що розвиваються, так звану «G7+»: Бразилію, Китай, Індію, Мексику та Південну Африку. Це зумовлено зростанням політичного впливу цих держав. Названі країни брали участь у попередніх зустрічах як гості, такі зустрічі називають «G7+5». На 2023 р. жодна з них не приєднана до G7.

успіх. Тож очевидним є продовження такої політики, зважаючи на наявний суспільний і політичний консенсус із цього питання.

Критично важливим завданням є розпрацювання послідовної стратегії щодо Росії з урахуванням загрози, яку вона становить для Великої Британії та інших демократій. Потрібна проактивна політика системних змін, а не конструювання «зміни режиму» (у чому Кремль постійно звинувачує Лондон) та очікувань, що російський народ «спровокує зміни зсередини».

З огляду на прогнозоване погіршення ситуації довкола Тайваню, Велика Британія і Франція, що мають власні національні зобов'язання перед регіоном і є постійними членами Ради Безпеки ООН (РБ ООН), могли б координувати співпрацю з Японією та Австралією, які також посилили свої дипломатичні позиції та військовий потенціал.

1.1.3. Позачерговий Стратегічний звіт Франції

9 листопада 2022 р. президент Франції Еммануель Макрон презентував позачерговий Стратегічний звіт (*Revue nationale stratégique*)⁷. Цей документ закріплює військову доктрину країни до 2030 р. – вона кардинально відрізняється від попередніх редакцій. Росія фігурує в ній як деструктивна сила, що порушила світовий порядок і прагне переписати історію.

У Стратегічному звіті Франція нагадує, що залишається єдиною в ЄС ядерною державою і саме на цьому ґрунтується її стратегія стримування. Водночас жодних ілюзій країна не має: «досі відносно стримана ядерна багатополарність може набути дерегульованої форми». У документі звинувачують РФ у «маніпуляції» і «баналізації» ядерної загрози, що для Франції є «неприпустимим».

За оцінкою документа, якщо раніше Росія надавала перевагу політиці дезінформації та інформаційній війні, сьогодні до неї додалися повномасштабні військові дії, за допомогою яких країна прагне досягнути своїх імперіалістичних цілей. Франція має бути готовою до довготривалої конфронтації, яка може набрати різних форм і поширитися на низку інших регіонів. Географічним масштабом російської загрози обґрунтовано потребу Франції до 2030 р. мати «військові можливості, що дадуть змогу вступити в конфлікт високої інтенсивності».

У Стратегічному звіті значної уваги приділено Китаю. Францію дуже непокоїть його боротьба за світове лідерство зі США, яка трансформується в дискурс «Західний світ проти всіх». У документі згадано «модернізацію китайської військової машини», а також збільшення ядерного арсеналу, які (у поєднанні з «російською поведінкою») можуть поставити хрест на політиці стримування. Франція, відповідно, намагатиметься налагодити відносини з Китаєм та підтримувати конструктивні стосунки з державами Азійського регіону.

Для досягнення таких цілей до 2030 р. Франція прагне виконати десять стратегічних критеріїв.

⁷ Див.: URL: <https://www.elysee.fr/admin/upload/default/0001/14/8d5c76cb39d286c09ef0f4c3148c99cfe24d71e0.pdf>

1. Ядерне стримування. Конфлікт в Україні «демонструє потребу підтримувати надійний механізм ядерного стримування для запобігання великій війні», який є «легітимним, ефективним і незалежним», водночас підтверджуючи «потребу зберігати здатність стримувати ризик ескалації».

2. Стійкість. Посилення стійкості як до військових, так і до нетрадиційних (маніпулювання інформацією, зміна клімату, хижацьке використання ресурсів, пандемії тощо) загроз безпеці, підтримуючи потрібний рівень оборони та забезпечуючи національну єдність.

3. Конкурентоспроможна оборонна економіка. Забезпечення того, щоб французька промисловість могла підтримувати військові потреби в довгостроковій перспективі шляхом: створення стратегічних запасів; перенесення найчутливіших виробничих ліній; диверсифікації постачальників.

4. Кібербезпека. У документі зазначено, що «попри вже виконану важливу роботу, кібербезпека держави має значний простір для вдосконалення», а «рівень кібербезпеки всіх державних послуг треба значно підвищити».

5. Євроатлантичні відносини. Відзначено, що, спираючись на свою оперативну надійність, здатність швидкого реагування та фінансовий внесок, «Франція має намір зміцнити свій вплив і вплив європейських союзників, щоб ефективно реагувати на серйозні зміни в ролі та завданнях НАТО й забезпечити майбутню стратегічну стабільність в Європі».

6. Європейська стратегічна автономія. Для досягнення цього критерію «Франція підтримує створення короткострокового інструменту для спільного придбання членами НАТО європейської зброї та військової техніки».

7. Надійні партнери з безпеки. У документі згадано поглиблені відносини з Німеччиною, ключове партнерство з Італією та Іспанією, стратегічне партнерство з Грецією та Хорватією, партнерство з Бельгією; згадують Україну, Молдову й Грузію та зазначають, що «конструктивний діалог» має бути «швидко відновлений» з Великою Британією. Стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами «і далі буде фундаментальним і має залишатися амбітним, чітким і прагматичним».

8. Підвищення ефективності розвідки. Франція повинна продовжувати глибокі реформи своїх розвідувальних служб і проводити «амбітну» кадрову політику для залучення та утримання персоналу. Їй також треба інвестувати в нові технічні інструменти, які «мають використовувати потенціал квантових обчислень і штучного інтелекту».

9. Відповідь на гібридні загрози. Буде створено більш гнучку, чутливу та інтегровану систему для «виявлення, характеристики, запуску механізмів захисту від гібридних дій, а також для ефективних дій у відповідь». Розпрацьовують також інструменти протидії приватним військовим компаніям, що їх використовують ворожі держави. Відзначено пріоритет захисту критичної інфраструктури.

10. Свобода дій і можливість вести військові дії високої інтенсивності. Забезпечення готовності збройних сил Франції брати участь не лише в бойових діях

високої інтенсивності, але й швидко розгортати підрозділи на полі бою в непередбачуваних ситуаціях і бути там першими «за підтримки з боку країн-союзників або без неї».

1.1.4. Майбутня стратегія безпеки Німеччини

Німеччина досі не мала повного, чіткого та зобов'язувального документа з викладенням власних інтересів у галузі безпеки. Алгоритм дій завжди визначався короткостроковими і часто економічними міркуваннями. Це стосується не лише чинного уряду, але й багатьох його попередників. Найближче, що можна було б порівняти з такою стратегією, – «білі книги» міністерства оборони.

Тепер це має змінитися. Міністерка закордонних справ Німеччини Анналена Бербок, яка представляє в уряді зелених, прагне, щоб свої пропозиції внесли всі міністерства. Керівна коаліція соціал-демократів (СДПН), зелених і лібералів з ВДП ще восени 2021 р. прописала в коаліційній угоді намір сформулювати комплексну стратегію безпеки. Російська навала на Україну в лютому 2022 р. додала цій темі ще більшої актуальності. Але робота над стратегією все ще триває. Це має бути документ зі 60 сторінок, утім, він досі очікує на схвалення, у тому числі з боку відомства федерального канцлера.

У деталях є чимало такого, що потенційно може спричинити конфлікти між трьома партіями-учасницями коаліції. В уряді вважають, що документ містить занадто різку критику на адресу Китаю. Представники соціал-демократів, зелених та лібералів в уряді ФРН мали узгодити проєкт документа, щоб його було схвалено ще до початку Мюнхенської конференції з безпеки, наприкінці лютого ц. р. Але виявилось, що це може зайняти більше часу.

Головною темою суперечок стали відносини Німеччини з Китаєм: зелені та ліберали вимагають чіткішої позиції стосовно порушення прав людини в КНР та агресивного курсу КНР щодо Тайваню. У відомстві канцлера Олафа Шольца все ще хочуть на чільне місце поставити економічні зв'язки з Китаєм, а це спричиняє значне занепокоєння з боку інших учасників коаліції.

Є також розбіжності з міністерством оборони, яке наполягає, щоб у стратегії було закріплено принцип виділення двох відсотків від ВВП на потреби оборони. Військове відомство також хоче отримати гарантії того, що уряд схвалюватиме спільні з європейськими союзниками оборонні проєкти. Зелені ж такий підхід критикують.

Опозиція зі свого боку вимагає, аби Німеччина в стратегії чітко прописала власні інтереси. Зокрема, представники ХДС/ХСС наполягають, що треба виправити три позиції, які ведуть до самообману: «Дешева безпека коштом США, дешеві ланцюжки виробництва з Китаю, дешева енергія з Росії». На їхню думку, документ має представляти конкретні політичні інструкції щодо того, якими будуть повноваження Бундесверу для захисту Альянсу та країни, як можна диверсифікувати німецькі джерела постачання енергії та як можна зменшити залежність від Китаю.

Свої застереження щодо проєкту документа має і міністерство фінансів та федеральні землі. Зокрема, мінфін указує на відсутність у проєкті чітко прописаних пунктів щодо боротьби з відмиванням грошей і боротьби з тероризмом.

Поки що коаліційний уряд Німеччини не зміг дійти згоди стосовно змісту стратегії. Перепоною цьому є розбіжності стосовно оборонних витрат та створення Ради національної безпеки. Політики не змогли домовитися про те, хто очолить цей орган і як саме він працюватиме.

1.1.5. Нова Стратегія національної безпеки Японії

Наприкінці 2022 р. уряд Японії опублікував три стратегічні документи: Стратегію національної безпеки, Стратегію національної оборони та План нарощування оборонного потенціалу. Перші два документи – це ті ж керівні принципи програми національної оборони (National Defense Program Guidelines), у яких викладено цілі оборони та заходи, потрібні для їхнього досягнення; третій – це Середньострокова оборонна програма, де відображено очікувані витрати на оборону на наступні п'ять років.

У новій редакції СНБ констатують, що Японія зіткнулася з «найсерйознішою та найскладнішою обстановкою у сфері безпеки з часів закінчення Другої світової війни», а також відзначено зростання тиску з боку «тих країн, хто прагне в односторонньому порядку змінити статус-кво силою» (РФ, Китай)⁸.

Нові стратегічні документи відбивають еволюцію концепції стримування Японії і того, що потрібно для її підтримки. За висновками експертів, вони містять революційні зміни в підходах держави до забезпечення власної безпеки⁹. Найяскравішими підтвердженнями цього є такі положення¹⁰.

1. До 2027 р. Японія збільшить щорічні витрати на оборону майже на 60 %, подолавши багаторічний неофіційний бар'єр у 1 % ВВП. Бюджетний запит міністерства оборони на 2023 фінансовий рік (перший рік реалізації плану) відображає збільшення на понад 20 % проти поточного року – це історична зміна. Узагалі військовий бюджет буде приведено до рівня понад 2 % ВВП за зразком НАТО.

2. Японія отримує право завдати контрудару по території супротивника в разі прямого нападу або агресії проти «дружньої країни», яка буде створювати загрозу її існуванню. Для цього планують наростити відповідний потенціал, у межах чого вже оголошено про закупівлю в США крилатих ракет «Tomahawk». Також планують модернізувати власні ракети великої дальності, активізувати розроблення нової зброї¹¹.

⁸ Див.: URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (II Changes in the Strategic Environment and Defense Challenges)

⁹ Див.: URL: <https://glavcom.ua/columns/sergiikoshman/revoljutsijni-zmini-v-japoniji-pochinajetsja-nova-hlobalna-epokha-896395.html>

¹⁰ Див.: URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (III Japan's Basic Defense Policy)

¹¹ Міністерство оборони Японії підписало контракт на суму у 2,8 млрд дол США з компанією Mitsubishi Heavy Industries на розроблення та виробництво ракет великої дальності, розгортання яких заплановано на 2026 – 2027 рр. Ідеться, зокрема, про контракти на серійне виробництво протикорабельних ракет Type 12 з розширеними можливостями для запуску з наземних, морських та повітряних платформ. Досягнувши цієї

3. У той самий час Японія офіційно відмовляється від права на превентивний удар по потенційному противнику.

4. Японія пом'якшить обмеження експорту військового спорядження і технологій.

Оборонна стратегія визначає сім широких областей, у яких зосереджено нарощування оборонного потенціалу:

- можливості протистояння, зокрема дальні точні удари;
- інтегрована протиповітряна та протиракетна оборона;
- безпілотні системи;
- міждоменні можливості, як-от космічні, кібер- та електромагнітні технології;
- мобільність та можливості швидкого перекидання сил та засобів;
- розвідка та надійне командування й управління;
- загальна категорія «стійкості», яка поєднує різні сфери – від резервів боєприпасів, підтримки боєготовності й технічного обслуговування до зміцнення об'єктів¹².

За умови успішного виконання визначених у документах цілей, Японія протягом наступного десятиліття зможе створити армію, здатну стати потужним і ледь не рівнозначним союзником американських збройних сил у регіоні.

На думку експертів, згадані зміни в безпековій стратегії Японії матимуть відчутні наслідки для держави й регіону загалом¹³.

1. Японія повільно, але вірно наближається до своєї заповітної мети – статусу «нормальної» держави з повноцінною армією.

2. Підвищення в разі обороноздатності Японії зменшить (хай і незначно) її залежність від США у військовому плані, що свідчить про рішучість цієї держави змінити свою роль в асиметричному союзі зі своїм головним партнером.

3. Політика щодо різкого зміцнення обороноздатності вимагатиме від Японії розвитку військово-технічного співробітництва з іншими країнами, що вже відбувається сьогодні. Це важливо для Японії, аби зменшити асиметрію союзу зі США та розширити пул партнерів серед європейських держав (Велика Британія, Італія, Франція).

4. Японська обороноздатність набуває стандартів НАТО, що в майбутньому потенційно може спростити взаємодію між сторонами. Підтвердженням такої тенденції є участь Японії на найвищому рівні в саміті Альянсу в Мадриді (червень 2022 р.), а також підвищення статусу японського представництва при штаб-квартирі НАТО в Брюсселі до окремого посольства.

мети, Японія набуде можливостей вражати новими ракетами далекого радіусу дії цілі вглиб північнокорейської чи китайської території. Здатність проводити контратаки дадуть державі шанс уражати військові об'єкти в глибині території противника, посилюючи стримування та підвищуючи ціну агресії проти Японії.

¹²Див.: URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (IV Key Capabilities for Fundamental Reinforcement of Defense Capabilities)

¹³ Setting the course: Japan's new security strategy. Japan's new security strategy sends a powerful signal to current and future allies – and to possible adversaries. URL: <https://ecfr.eu/article/setting-the-course-japans-new-security-strategy/>

1.1.6. Нова Стратегічна концепція НАТО

Організація Північноатлантичного договору впродовж 1990–2010 рр. перебувала в складному періоді переосмислення змісту свого існування й відповідних нових функцій. Розпад СРСР та панівне економічне, фінансове і військове лідерство США поставили під питання сенс існування НАТО як оборонного альянсу в межах його відповідальності. Участь у конфліктах поза цими межами мала більше риси політико-військової допомоги Вашингтону, аніж виконання положень Хартії НАТО 1949 р., не мала підтримки значної частини суспільств Альянсу.

Тим часом керівництво НАТО та більшості його членів недостатньо реагувало на дії авторитарних, реваншистських політичних груп і рухів як у безпосередньому сусідстві, так і у власних суспільствах. США. Держави НАТО загалом не зважили належним чином і на політичний виклик Кремля, озвучений президентом Путіним на Мюнхенській безпековій конференції 2007 р. Це стало одним з рушіїв, що уможливив агресію РФ проти Грузії в серпні 2008 р.

Попри цей напад, у Стратегічній концепції НАТО 2010 р. Євроатлантичний простір оголошено зоною миру. Окупацію та збройну агресію проти Грузії в документі зігноровано, так само як і агресивні економічні, інформаційні дії та політичні погрози щодо України. НАТО лаконічно обмежувалося констатацією політики «відкритих дверей». Ця задокументована стратегічна короткозорість визначала характер дій НАТО впродовж понад десятиліття, у т. ч. і в процесі реагування на російську окупацію на сході України (Донбас) та захоплення Кримського півострова у 2014 р. Навіть у базовому політичному документі НАТО 2030¹⁴, який мав стати основою для нової Стратегічної концепції, у його фінальній версії від грудня 2020 р. повторюються беззмістовні, по суті, заклики «підтримати прагнення» України та Грузії і заклики до РФ щодо мирного розв'язання проблем.

Певні зміни в доктринальних документах НАТО з'являються лише після відкритої повномасштабної агресії РФ проти України в лютому 2022 р. – це відбито в Стратегічній концепції 2022 р., ухваленій у червні 2022 р. на Мадридському саміті НАТО, у розпал війни.

Новий стратегічний документ затверджено, як задекларували самі союзники, у критичний час для їхньої безпеки. В основі Стратегічної концепції-2022 лежить «360-градусний підхід»¹⁵, який визначає три основні завдання Альянсу: стримування та оборона; запобігання та управління кризами; безпека через співпрацю. Наголошено на потребі посилити перше завдання з відсиленням до ст. 5

¹⁴ Див.: URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf

¹⁵ Підхід базується на праці Сабіни Льюсінг «360 градусів: мобілізація за всіма фронтами», яка говорить про те, що в новому ворожому світі, де існує безліч загроз та викликів, НАТО має повернутися до витоків ідеї колективної безпеки і захищати, передусім, своїх членів. А загрози можуть прийти як зі сходу (від Росії чи Китаю), так і з півдня (радикальний ісламізм та міграція) чи півночі (Арктика).

Вашингтонського договору. Ключовою відмінністю від попередньої концепції є акцент на оборонному характері НАТО.

Документ відбиває докорінні зміни в оцінці союзниками стратегічного середовища безпеки. Зону відповідальності НАТО вже не визначають як мирну, РФ називають агресором, оголошують усебічну підтримку Україні. Відзначають порушення Росією норм і принципів, які сприяли стабільності європейської безпеки; наголошують на тому, що НАТО «не виключає ймовірності порушення суверенітету і територіальної цілісності союзників» (у 2010 р. загрозу умовного нападу на держави-члени Альянсу визначали як низьку). На відміну від попередньої концепції, де джерела загроз були здебільшого знеособлені та мали транскордонний характер, цьогорічна концепція чітко ідентифікує загрози й виклики з боку конкретних авторитарних акторів. Російську Федерацію окреслено як найзначнішу й пряму загрозу безпеці союзників, а також миру й стабільності в євроатлантичному регіоні. Її мілітаризація, у тому числі в регіонах Балтійського, Чорного та Середземного морів, «разом з військовою інтеграцією з Білоруссю» становлять виклик безпеці та інтересам Альянсу. НАТО налаштоване відповідати на російську загрозу та ворожі дії РФ об'єднано й відповідально, підтримуючи партнерів у протидії їй «зловмисному втручанням та агресії». При цьому держави-члени Альянсу залишають відкритими «канали зв'язку» з РФ для запобігання ескалації.

Уперше в Стратегічній концепції НАТО відображено підхід Альянсу до взаємодії з КНР (чого зовсім не було в документі 2010 р.). Союзники визначають амбіції й політику примусу (coercive policies) Китаю як виклик своїм інтересам, безпеці й цінностям, зокрема в контексті застосування КНР широкого спектра гібридних інструментів впливу. Як виклик визначено й поглиблення стратегічного партнерства КНР і РФ та їхні «взаємопідсилювальні спроби підірвати міжнародний порядок». Альянс залишається відкритим для конструктивної і прозорої взаємодії з Китаєм, водночас має намір спільно протистояти системним викликам з боку КНР, особливо її зусиллям «щодо розколу Альянсу». Відповідна позиція демонструє сприйняття політики Китаю як довгострокового та системного виклику для НАТО, що унеможливорює взаємодію в дусі стратегічного партнерства або співробітництва.

Іншими серйозними загрозами для союзників є: тероризм; конфлікти й посилення нестабільності в державах Африки (зокрема Сахелю) і Близького Сходу; послаблення контролю над озброєннями та непоширенням ЗМЗ включно з ядерною зброєю (тут знову згадано РФ); а також зміна клімату.

Стратегічна концепція-2022 характеризує оновлений зміст трьох основних завдань Альянсу – це значно відрізняється від менш змістовних і абстрактних завдань союзників, узгоджених у 2010 р. Тоді увагу було приділено моніторингу, оцінкам і запобіганню загроз (з пріоритетністю політичних інструментів над військовими), сьогоднішні ж завдання конкретизують чітке реагування Альянсу як оборонного блоку на стратегічні загрози і виклики.

Стримування та оборона. Наголошено на готовності НАТО «захищати кожен дюйм» своєї території, боронити суверенітет і територіальну цілісність усіх держав-членів на основі вже згаданого «360-градусного підходу». НАТО має на меті посилити свої спроможності щодо стримування й оборони, забезпечивши більшу й постійну присутність на суші, на морі та в повітрі, у тому числі шляхом посилення комплексної протиповітряної та протиракетної оборони. Окремо згадано питання ядерного стримування – як і в концепції 2010 р., наголошено на можливості застосування Альянсом ядерної зброї лише в максимально крайньому разі. Однак у новому документі НАТО наголошує, що будь-яке застосування ядерної зброї проти союзників «докорінно змінило б природу конфлікту» і наслідки відповіді Альянсу для противника значно перевищили б потенційні вигоди.

Запобігання та управління кризами. Сприяння стабільності та конфліктне врегулювання Альянс буде досягати через забезпечення умов для розгортання та підтримки військових і цивільних кризових операцій, стабілізації та антитерористичних операцій. НАТО забезпечуватиме постійну політичну взаємодію та військову сумісність із партнерами, які виявляють зацікавленість у внеску в місії Альянсу.

Безпека через співпрацю (кооперативна безпека). НАТО підтверджує політику відкритих дверей «для всіх європейських демократій, які поділяють цінності Альянсу, здатні взяти на себе зобов'язання членства і чие членство сприятиме спільній безпеці». Союзники націлені на дальший розвиток партнерства з Боснією і Герцеговиною, Грузією та Україною для просування спільних безпекових інтересів. НАТО підтверджує рішення, ухвалені на Бухарестському саміті 2008 р., і всі наступні рішення щодо Грузії та України. Особливої уваги у виконанні цього завдання приділено Європейському Союзу, який визначено «унікальним і важливим партнером для НАТО». Стверджують, що «НАТО та ЄС відіграють взаємодоповнювальну, узгоджену та взаємопідсилювальну роль у підтримці міжнародного миру та безпеки».

Попри згадані істотні зміни, Стратегічна концепція 2022 р. не містить ширшого погляду на безпеку зони відповідальності у пов'язанні з безпекою України та Грузії, не надає адекватної реакції на їхні наполегливі зусилля отримати членство, знову обмежується констатацією «політики відкритих дверей», згадками про «політичний діалог» тощо. Водночас важливою тезою документа є багаторазове наголошування важливості Європейського Союзу та нагадування про нерозривність успішності обидвох організацій.

1.1.7. Зміни в зовнішньополітичних пріоритетах Європейського Союзу

Європейський Союз ще не ухвалив нових стратегічних документів у безпековій та зовнішньополітичній сферах. У прийнятій Єврокомісією робочій програмі на 2023 р. визначено, що виконавчий орган ЄС представить нову стратегію безпеки та оборони в поточному році. Одним із чинників до змін, що мають бути закріплені в цьому документі, є повномасштабне вторгнення РФ в Україну.

Водночас у листопаді 2022 р. представник Європейського Союзу з питань зовнішньої та безпекової політики Жозеп Боррель на нараді міністрів закордонних справ ЄС виступив з промовою, тези якої можна вважати засадничими для розвитку зусиль європейської дипломатії на найближчу перспективу¹⁶. Відзначмо визначальні положення.

1. Пріоритетом європейської дипломатії є продовження одностайної підтримки України «до перемоги, яку треба розуміти за українськими параметрами». Практичним підтвердженням є початок Місії військової допомоги ЄС (EUMAM) з метою підготовки щонайменше 15 тис. українських військових. Європейський Союз і країни-члени вже надали Україні військового обладнання не менш як на 8 млрд євро (що становить близько 45 % американської військової допомоги) і далі докладатимуть зусиль у цьому напрямі.

2. Розроблено новий проект принципів взаємодії ЄС із РФ. Без оприлюднення самого документа Ж. Боррель назвав основні положення нової стратегії – ізоляція держави-агресора, підтримка України, намагання пом'якшити наслідки війни, а отже:

- ЄС виступає за міжнародну ізоляцію Росії, запровадження обмежувальних заходів щодо російської економіки та недопущення їх обходу. Євросоюз має намір притягти до відповідальності за порушення міжнародного права й воєнні злочини, здійснені в Україні, і представників «третіх країн», зокрема Ірану та Білорусі;

- підтримка України, крім зазначеного військового складника, полягатиме в: протистоянні посиленню систематичних нападів Росії на цивільних осіб та цивільну інфраструктуру; допомозі з ремонтом та заміною зруйнованої енергетичної інфраструктури;

- ЄС посилюватиме власну стійкість у сфері енергетичної безпеки та критичної інфраструктури, а також через протидію гібридним загрозам Росії та маніпулюванню інформацією;

- треба зупинити використання Росією їжі як зброї – припинити блокування постачань продовольства з України на міжнародні ринки. Світове товариство має забезпечити відновлену та практичну реалізацію Чорноморської зернової ініціативи (за посередництва ООН і Туреччини). Ця ініціатива виникла тому, що «блокада російською армією експорту з України – це використання голоду як зброї»;

- підтримка громадянського суспільства, правозахисників та незалежних ЗМІ всередині й за межами РФ є неодмінним кроком з боку ЄС.

3. Західні Балкани залишаються геостратегічним пріоритетом ЄС, майбутнє регіону – у Європейському Союзі.

4. Євросоюз прагне й далі бути активним учасником міжнародних процесів, заявляючи про участь у врегулюванні кризових ситуацій за межами Європи – це

¹⁶ Foreign Affairs Council: Press remarks by High Representative Josep Borrell after the meeting. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/foreign-affairs-council-press-remarks-high-representative-josep-borrell-after-meeting-2_en

регіон Великих озер в Африці, розблокування поточної політичної ситуації в Лівані, порушення прав людини Іраном, постачання ним зброї до РФ тощо.

Війна РФ призвела до зміни геополітичного ландшафту Європи, активізувавши процес розширення Євросоюзу після майже десятирічної павзи. Розширення ЄС набуло ключового значення аби зберегти стабільність і безпеку європейської спільноти. Розв'язання питання членства держав регіону Західних Балкан стане індикатором готовності ЄС до нової глобальної ролі.

1.2. Демократії vs РФ: від співробітництва до токсичності та ставлення як до держави-ізгоя

Широкомасштабне вторгнення в Україну завершило пострадянський період відносин між Заходом та Росією, якому були властиві спроби налагодити паритетне партнерство між колишніми ідеологічними супротивниками часів Холодної війни. США та їхні союзники прагнули залучити РФ на рівних до світових та регіональних процесів економічної глобалізації та безпекового співробітництва, що мало б підтримати внутрішньополітичну лібералізацію суспільно-політичного життя Росії. Розвиток кризи у відносинах продемонстрував значні ідеологічні розбіжності між Заходом та керівництвом пострадянської Росії. Для більшості держав Заходу процеси демократизації після завершення двополярного протистояння мали б розпочати епоху «демократичного миру», де Росія була одним з ключових акторів у новій європейській безпековій архітектурі¹⁷. Можливість формування єдиного безпекового та економічного простору «від Лісабону до Владивостоку» було також одним із декларованих російським найвищим керівництвом завдань зовнішньої політики протягом 1990 – поч. 2000 рр. Формування «Великої Євразії» та можливість сполучити «євразійські» та «європейські» інтеграційні проєкти з'являлися надалі в офіційній риторичі В. Путіна та в низці доктринальних документів навіть після 2012 р.

Сек'юритизація з боку керівництва РФ «кольорових революцій» у Грузії та Україні, подій «Арабської весни» та приєднання до НАТО держав Центрально-Східної Європи призвели до згорання демократизаційних процесів усередині самої Росії. Наростання взаємної недовіри між Заходом та Росією, а також збільшення ревізіоністської риторичі керівництва та еліт РФ спричинили розгортання конфронтації. Спроби налагодити співпрацю в рамках політики «перезавантаження» чи французько-німецьких ініціатив лише зміцнили переконання Росії в слабкості «колективного Заходу» та можливості застосовувати агресивніші методи для відстоювання власних інтересів¹⁸. Кульмінацією цього став напад на Україну (котрий фактично розпочався з окупації Кримського півострова та розв'язання гібридної війни на території Донецької та Луганської областей

¹⁷ Див., на пр., Макфол М. Від Холодної війни до Гарячого миру: американський посол у путінській Росії/ пер. з англ. О. Чупа, Г. Василенко. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 496 с.

¹⁸ Див. Fischer S. 2021: Another Sad Year for EU-Russia Relations. Carnegie Endowment for International Peace. 19.02.2021. URL: <http://surl.li/himlw>

у 2014 р.), воєнна інтервенція в Сирії 2015 р., провокування нестабільності в Африці та активізація відносин з автократичними режимами, котрі різною мірою підтримують антизахідні наративи або відстоюють розбудову багатопольної системи міжнародних відносин.

Загострення внутрішньополітичних спорів та розбіжностей у відносинах між державами Заходу, спричинені переважно хвилею підтримки популістських урядів та політичних сил, дали можливість Росії просунути пропагандистські ідеї про «слабкий Захід» та потребу розбудовувати відносини з РФ як рівноправним партнером, попри її агресивні наміри. Керівництво РФ було впевнене, що гібридний тиск, підтримка радикальних рухів та інформаційні маніпуляції дискредитуватимуть ліберальні демократичні цінності. А в результаті спричинять як розкол усередині суспільств Заходу, так і поглиблення розбіжностей між союзниками в межах НАТО та ЄС.

Росія в такий спосіб також прагнула відвернути Захід від підтримки демократизації та прагнення низки пострадянських держав приєднатися до ЄС та НАТО. Так, Росія очікувала, що Франція та Німеччина як учасники переговорного процесу в рамках «Нормандської четвірки» змусять Україну виконати «Мінські угоди» відповідно до бачення керівництва Росії – в обмін на поживлення торговельно-економічної та паливно-енергетичної співпраці й можливості розвинути альтернативні пан'європейські безпекові багатосторонні проєкти без участі США. Росія, підтримавши О. Лукашенка під час внутрішньополітичної кризи, спричиненої фальсифікаціями президентських виборів 2020 р. та невизнанням їхніх результатів більшістю держав Заходу, фактично скористалася можливістю посилити свій вплив у Білорусі та прискорила інтеграційні процеси в межах Союзної держави. РФ активно підтримувала в Молдові та Грузії проросійські рухи, котрі виступають за згортання євроінтеграційного курсу цих держав.

Захід намагався, попри це, надалі проводити політику стримування Росії переважно політико-дипломатичними заходами й торговельно-економічними та політико-дипломатичними методами.

У 2021 р. Росія вдалася випробувати держави Заходу щодо реакції на агресивніший підхід до змін балансу сил у Європі, особливо в контексті приходу до влади того ж року адміністрації президента США Дж. Байдена й нового уряду Німеччини на чолі з О. Шольцом. Кульмінацією зростання напруження стала публікація 17 лютого 2021 р. проєктів договорів із США та НАТО – «Договору між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки щодо гарантій безпеки» та «Угоди щодо заходів забезпечення безпеки Російської Федерації та держав-членів Організації Північноатлантичного Договору». Зокрема, пропонувалося закріпити зобов'язання США та їхніх союзників відмовитися від

розширення Північноатлантичного Альянсу, як-от внаслідок прийняття України¹⁹. Сама пропозиція цих документів могла означати безпосередній виклик для Заходу, а їх неприйняття стало б поштовхом до безпосередніх превентивних дій з боку Росії. 26 січня 2022 р. США переказали лист з відмовою в прийнятті умов проекту договору.

Безпосередній початок великої навали Росії на Україну 24 лютого 2022 р. став поворотним пунктом для формування цілісної політики Заходу щодо Росії. Так, США та ЄС від'єднали ключові банки Росії від системи SWIFT та заборонили мовлення провідних іншомовних російських ЗМІ, котрі працювали для західної аудиторії, зокрема «Russia Today» та «Sputnik». Більшість держав Заходу ухвалили принципове рішення щодо постачання летальної зброї для оборони України. Додатковим ефектом для зміни ставлення еліт і суспільств західних демократій стали виявлені ознаки масових воєнних злочинів, учинених збройними формуваннями Росії, на деокупованих територіях України на початку квітня 2022 р.

Попри очікування керівництва РФ, що т. зв. «спеціальна військова операція» змусить США та її союзників по НАТО переглянути політику розширення Альянсу, ефект був протилежний – США, Велика Британія, Франція прийняли рішення про розширення власного контингенту на східному фланзі НАТО²⁰; Фінляндія та Швеція відмовилися від тривалого нейтралітету й подали заявки на членство в блоці; низка ключових держав-членів НАТО прискорили процес воєнного будівництва (збільшення витрат на сектор оборони та національної безпеки, відновлення призову, активізація модернізації збройних сил тощо).

Важливим поштовхом для рішучіших дій США та їхніх союзників щодо Росії була й залишається маніпуляція керівництва РФ «ядерним чинником». Регулярне згадування в риториці В. Путіна та низки представників російського істеблішменту можливості використати для захисту ядерну зброю змушує Захід стриманіше ухвалювати рішення про надання військової допомоги Україні – аби це не спричинило дальшої ескалації воєнного конфлікту. Сигнали щодо призупинення участі РФ в договорі СНО-3, оголошеного В. Путіним під час Щорічного послання до Федеральних зборів 21 лютого 2023 р., а також задекларовані в березні 2023 р. прагнення розмістити елементи тактичної ядерної зброї на території Білорусі демонструють готовність РФ і далі використовувати ядерний шантаж для досягнення своїх цілей.

Росія, як і раніше, використовує з пропагандистською метою тактику фактичного затримання заручників, котра змушує держави Заходу до підтримання регулярних політико-дипломатичних контактів. З цим пов'язане, зокрема, затримання в Росії журналіста видання «The Wall Street Journal» Евана Гершковича 29 березня 2023 р. Подія стала приводом для телефонної розмови між Державним

¹⁹ Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора. Министерство иностранных дел Российской Федерации. 17.12.2021. URL: https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/

²⁰ Stent A. The New Cold War Is Here. Foreign Policy. 2022. Summer. P. 11

секретарем США Е. Блінкеном та міністром закордонних справ РФ С. Лавровим – першого офіційного контакту на міжвідомчому рівні між двома державами з липня 2022 р.²¹.

Символічним стало рішення Ради Європи щодо спершу призупинення членства РФ у цій організації 25 лютого 2022 р., а 16 березня того ж року – рішення Комітету міністрів РЄ вже про термінове виключення Росії з організації. На початку 2023 р. Росія денонсувала 21 міжнародний договір з РЄ – разом зі Статутом РЄ, Європейську конвенцію з прав людини, Конвенцію щодо кримінальної відповідальності за корупцію.

7 квітня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН проголосувала за призупинення участі Росії в Раді з прав людини у зв'язку з нападом на Україну.

Франція, Німеччина та Італія істотно змінили позицію щодо принципово невоєнного залагодження конфліктів у Європі та потреби будувати спільний безпековий простір на континенті за участю Росії – керівництво РФ активно користувалося цим задля послаблення єдності, зокрема всередині ЄС²².

Особливо принциповою стала позиція Німеччини, для котрої після завершення Другої світової війни невійськові методи залагодження конфліктів та взаємодія з Росією були ключовими принципами зовнішньої політики²³. Торгівля з ФРН повинна була стримувати керівництво РФ від агресивнішої політики, однак це збільшило залежність самої Німеччини від дешевшого газу та іншої сировини з Росії. Висловлені федеральним канцлером О. Шольцом тези в промові з назвою «Зміна епох» перед членами Бундестагу 27 лютого 2022 р. фактично продемонстрували кардинальний перегляд «східної політики» («Ostpolitik») Німеччини, основними принципами якої були «поступки через торгівлю» («Wandel durch Handel») та мирний характер розв'язання зовнішньополітичних питань²⁴. Практичним проявом нової політики стало припинення експорту природного газу з Росії та відмова від проєкту «Північний потік-2». Так, щомісячне споживання російського газу в Німеччині знизилося з 4,489 млрд м³ у лютому 2022 р. до повної зупинки у вересні 2022 р.²⁵.

На Росію накладено найбільшу кількість міжнародних санкцій ще на лютий 2022 р. Після 22 лютого 2022 р. протягом наступного року було додано ще 11327 обмежень і загальна кількість поточних санкцій сягнула 14081 (для порівняння – на лютий 2023 р. щодо Ірану діє 4191 санкція, а Сирії – 2643)²⁶.

²¹ Блінкен і Лавров поговорили телефоном уперше з липня 2022 року. Українська правда. 2023. 2 квіт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/2/7396108/>

²² Meister S. A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine. Carnegie Europe. 2022. November 29. URL: <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>

²³ Blumenau B. Breaking with convention? Zeitenwende and the traditional pillars of German foreign policy. International Affairs. 2022. № 6(98). P. 1897. URL: <https://doi.org/10.1093/ia/iiacl66>

²⁴ Blumenau B., P. 1912.

²⁵ Import volume of natural gas from Russia in Germany from January 2021 to December 2022 (in million cubic meters). Statista. Apr. 11. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1332783/german-gas-imports-from-russia/>

²⁶ Zandt F. The World's Most-Sanctioned Countries. Statista. 2023. Feb. 22. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/>

Накладені обмеження та іміджеві втрати спричинили зниження щомісячного товарообігу між Росією та державами-членами ЄС учетверо – з 20,756 млрд євро в лютому 2022 р. до близько 5,185 млрд євро в лютому 2023 р.²⁷ Протягом 2022 р. у порівнянні з 2021 р. найбільший спад імпорту до ЄС із Росії припав переважно на підсанкційну сировину – вугілля (з 45 % до 22 %), природного газу (з 32 % до 21 %), добрив (з 29 % до 22 %), нафтового масла (з 28 % до 21 %), заліза та сталі (з 12 % до 10 %)²⁸.

Упровадження санкцій на купівлю сировини з Росії призвів до значного скорочення експорту Росії до США – з 2,746 млрд дол. США в березні 2022 р. до 638,4 млн дол. США в грудні 2022 р.²⁹

Рівень прямих міжнародних інвестицій в Росію почав знижуватися фактично паралельно з попередженнями в ЗМІ щодо можливого нападу на Україну восени 2021 р. Якщо у вересні 2021 р. цей показник становив понад 15,991 млрд дол. США, то в березні 2022 р. обсяг закордонних щомісячних інвестицій скоротився на понад 22,424 млрд дол. США³⁰.

Завдяки низці контрзаходів урядові РФ у короткостроковій перспективі вдалося пом'якшити ефект санкцій на соціально-економічне становище держави. Так, згідно з даними Міжнародного Валютного Фонду³¹, реальний ВВП Росії за підсумками 2022 р. скоротився лише на 2,1 %, а рівень середньої річної інфляції за показниками споживацьких цін сягнула 13,8 %, що супроводжувалося зниженням рівня безробіття до 3,6 % (найнижчий показник з 1991 р.). Сприятливим чинником також стало значне зростання світових цін на нафту та природний газ. Середня ціна на марку російської нафти «Urals» сягнула 57,49 дол. США за барель³² (проти ціни в 100,93 дол. США за барель на нафту марки «Brent» – один з найбільших показників з 2014 р.³³). Це, однак, не перевищило граничні цінові обмеження в 60 дол. США за барель, накладені ЄС, державами G7 та Австралією, і дало змогу низці держав вільно експортувати нафту з РФ³⁴.

Водночас всередині ЄС триває дискусія щодо можливості запровадження санкцій в галузі атомної енергетики РФ, насамперед державного концерну

²⁷ EU27 (from 2020) trade by SITC product group. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EXT_ST_EU27_2020SITC__custom_6028590/default/table?lang=en

²⁸ EU trade with Russia continues to decline. Eurostat. 2023. 3 March. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230303-1>

²⁹ Value of trade in goods (export, import, and trade balance) with Russia in the United States from January 2014 to December 2022 (in million U.S. dollars). Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/999997/us-total-value-of-trade-in-goods-with-russia/>

³⁰ Russia Foreign Direct Investment. CEIC. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/russia/foreign-direct-investment>

³¹ Russian Federation: Country Data. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/RUS>

³² Russia's Urals oil averaged \$ 57.49/bbl in past month, below price cap. Reuters. 2022. Dec. 16. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/russias-urals-oil-averaged-5749bbl-past-month-below-price-cap-2022-12-16/>

³³ Average annual Brent crude oil price from 1976 to 2023(in U.S. dollars per barrel). Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/262860/uk-brent-crude-oil-price-changes-since-1976/>

³⁴ Russia's Urals oil averaged.... Там само.

«Росатом», котрий пов'язаний, зокрема, зі спробою привласнити Запорізьку АЕС у тимчасово окупованому м. Енергодарі Запорізької обл.

Розпрацювання 11-го пакету санкції ЄС у зв'язку з вторгненням РФ в Україну також урахуватиме потребу дальшого виявлення та перешкоджання шляхів обходу санкцій щодо Росії через треті держави.

Напад на Україну значно обмежив можливості культурної та освітньо-наукової співпраці й взаємовпливу між демократіями Заходу та Росією. Неофіційний рух щодо «скасування Росії» («cancel Russia») спричинив поширення наративів про токсичність російської культури як еклектики неоімперськості та кальки радянської пропаганди часів Холодної війни. Припинено або звужено низку обмінних програм США та ЄС із Росією. Профільні урядові інституції РФ прагнуть обмежити співпрацю між російськими та західними вишами. У квітні 2022 р. Росія вийшла з Болонського процесу, що відчутно знизило можливості науково-освітніх обмінів з установами держав Заходу. У червні 2022 р. Міністерство науки та вищої освіти РФ рекомендувало вищим навчальним закладам Росії утриматися від участі в програмі студентських обмінів Erasmus+.

1.3. Зміцнення трансатлантичних зв'язків у політиці США щодо Європи. Ключова роль США в багатосторонній підтримці України

Консолідована відповідь західного світу на воєнну агресію РФ проти України надала потужний імпульс до оновлення трансатлантичної єдності. Нові геополітичні виклики вимагають нового змісту цієї фундаментальної конструкції, ефективність і міцність якої було поставлено під сумнів попередніми роками, зокрема через політику адміністрації Д. Трампа.

Зовнішня політика Сполучених Штатів Америки, головного спонсора України в протистоянні злочинам РФ, має потужний вплив традиції ізоляціонізму, яку було відкинуто лише після Другої світової війни.

Певний поворот до ізоляціонізму (уже м'якшого) стався після Іракської (2003–2011 рр.) та Афганської (2001–2014 рр.) кампаній, зокрема на тлі намірів узяти повномасштабну участь у Сирійському конфлікті у 2014–2015 рр. Утому американського суспільства від інтервенцій і супутніх утрат та формування міжнародних проамериканських коаліцій використовував у своїй риторичі, зокрема, Д. Трамп, перебуваючи ще в статусі кандидата в президенти США.

На практиці відхід від «риторичного ізоляціонізму» часів Д. Трампа виявився простішим, ніж уявляли. Причиною є ряд деяких важливих чинників, а саме:

- попри риторику Д. Трампа, його безпекова команда ніколи не мала «проізоляційних» поглядів (міністри оборони Д. Маттіс та М. Еспер, радники з нацбезпеки Г.Р. Макмастер, Д. Болтон, Дж. О'Браєн, віцепрезидент М. Пенс), скорочення збройних сил в одній точці (ФРН) компенсували їх збільшенням в іншій (Польща), а бюджет МО за його президентства зростає;

- початкова «ізоляціоністська» пропаганда 2019 р. в США у пов'язанні з епідемією COVID-19 мала насамперед антикитайський напрям і швидко поступилася закликам створити «коаліцію допомоги бідним країнам» під егідою США та ЄС;

- вихід з деяких міжнародних угод за Д. Трампа (НАФТА, Тихоокеанська ЗВТ, Іранська антиядерна угода тощо) здійснено з метою замінити їх аналогічними за формою, але вигіднішими США по суті, а не для ізоляції від світової торгівлі й економічної експансії та її відповідного силового захисту;

- сам лише факт «ізоляціоністської» риторики призвів до недовіри у важливих для США міжнародних організаціях (НАТО, ООН), стимулював формування намірів створити глобальний «антизахідний фронт» на чолі з КНР (економіка) та РФ (безпека, енергетика, пропаганда) і тому спричинив опір та не міг зреалізуватися на практиці;

- масштаб залучення США в усі аспекти міжнародних зв'язків (політичні, економічні, інформаційні, екологічні, енергетичні тощо) для захисту національних інтересів та їх розширення об'єктивно вимагає всебічного посилення присутності американської держави й суспільства в глобальному порядку денному.

Критикуючи риторику Д. Трампа, адміністрація Дж. Байдена з перших кроків оголосила, що «Америка повертається», привернувши в такий спосіб на свій бік вплив транснаціональних корпорацій, держав-однодумців (ЄС, Канада, Британія, Австралія, Японія, Південна Корея) та підтримавши країни, що остерігаються експансії великих сусідів (насамперед з боку КНР, але також Ірану, частково Індії).

Поліпшення євроатлантичних зв'язків було одним з основних завдань зовнішньополітичної програми президента Дж. Байдена. Як зазначено в оновленій Стратегії національної безпеки 2022 р., саме відродження міжнародних альянсів, зокрема НАТО, є центральним інструментом у подоланні спільних транснаціональних загроз.

Вашингтон всебічно долучився до діяльності НАТО, організацій системи ООН, до тематики глобального довілля та енергетичного переходу, відновив переговори з Іраном, активізував відносини з Індією, країнами Латинської Америки та, згодом, Африки. Водночас не забули про глобалістичні проєкти на зразок «Союзу демократій», другий саміт якого відбувся в березні ц. р. в Бразилії.

У практичній зовнішній політиці активізувався укладений ще за часів Д. Трампа наратив про «суперника – КНР та ревізіоніста – РФ».

Американське суспільство було вповні готове підтримати Україну вже напередодні великого наступу РФ 24 лютого 2022 р. Несподівано потужний опір ЗСУ, особисті якості українського політичного й військового керівництва та неприховано антиамериканська риторика Москви дали Вашингтону можливість виступити в ролі захисника міжнародного правопорядку, вільного світу та «молодої демократії», закликати до об'єднання на цій платформі країн «Сімки», членів НАТО, Глобального Заходу. У США справедливо побачили в діях РФ

зазіхання на відновлення російського імперського проєкту з амбіціями на військовий контроль над Європейським континентом.

Динаміка і масштаб трансатлантичної взаємодії внаслідок російської агресії 2022 р. перевершила всі прогнози. Спільні зусилля Сполучених Штатів і Європи в наданні фінансової, дипломатичної та військової допомоги Україні продемонстрували ефективну трансатлантичну координацію:

- готовність захищати демократичні цінності та принципи міжнародного права як основи європейської цивілізаційної системи;
- актуалізацію провідної ролі США в системі європейської безпеки;
- незмінність позиції НАТО як єдиного безпекового гаранта Європи (рішення Швеції та Фінляндії щодо приєднання до Альянсу);
- активізацію ролі менших держав ЄС (Польща, Литва, Естонія, Фінляндія тощо) у формуванні й реалізації зовнішньополітичних рішень;
- намір Великої Британії (усупереч Brexit і внутрішньополітичним проблемам) відігравати роль гаранта європейської безпеки.

Успішним прикладом трансатлантичного зближення можна вважати нове енергетичне партнерство щодо експорту СПГ до Європи, створення нових ланцюгів постачання інших енергоресурсів, активізацію новоствореної Ради з торгівлі й технологій ЄС – США.

Важливим моментом є збереження цієї високої динаміки взаємодії, адже із затягуванням активної фази військових дій позитивний імпульс може істотно зменшитися, як це сталося у 2014 р., коли ситуацію на Донбасі та в Криму багато хто на Заході почав сприймати як «нову норму»³⁵.

Тривалість бойових дій в Україні, їхня інтенсивність і масштабність визначатимуть майбутнє трансатлантичної коаліції, оскільки затягування війни призведе не лише до «втоми від України». Зростатиме ймовірність виникнення розбіжностей всередині ЄС (прецедент Угорщини), а погіршення економічної ситуації по обидва боки Атлантики посилить громадське невдоволення, підштовхуючи політиків зосередитися на внутрішніх проблемах (початок президентської кампанії 2024 р. в США).

На тепер США є найбільшим постачальником допомоги Україні в абсолютному вираженні, і позиція деяких представників американського політичного істеблішменту стосовно потреби ще дужче активізувати зусилля Європи щодо власного оборонного забезпечення знаходить дедалі більше підтримки. З наближенням президентських виборів 2024 р. готовність США втручатися в європейські безпекові справи може відчутно зменшитися.

Багато в чому майбутнє трансатлантичних відносин залежатиме від того, чи залишатимуться Сполучені Штати головним гарантом європейської безпеки і як війна в Україні та її завершення вплинуть на американську військову присутність у Європі. Зрозумілі прагнення частини європейських держав (Польщі, Румунії,

³⁵ N. Bouchet. The Impact of the War in Ukraine on the Transatlantic Relationship. 2022. URL: <https://www.gmfus.org/news/impact-war-ukraine-transatlantic-relationship>

держав Балтії) розмістити американський контингент на своїй території важко узгоджуються з ідеями, зокрема, французького президента Еммануеля Макрона щодо надмірної залежності Європи від США та розбудови «стратегічної автономії Європи». Інтерв'ю французького лідера після візиту в Китай (квітень 2023 р.) з низкою заяв стосовно США, Тайваню й України спричинило неоднозначну реакцію і критику серед політиків та експертів у країнах Заходу³⁶.

Нинішнє розширення об'єднаних трансатлантичних військових можливостей через інституційні механізми в Європі, зокрема приєднання Фінляндії (а невдовзі й Швеції) до НАТО, ставить під сумнів розвиток суто європейських оборонних ініціатив у коротко- та середньостроковій перспективі. Небезпека російської агресії в Європі відновила політичний авторитет Північноатлантичного альянсу. Однак за відсутності перегляду ключових механізмів колективної оборони (виходячи з досвіду війни в Україні) та широкомасштабної кампанії переозброєння європейських учасників Альянсу ризикує бути невідповідним загрозам, що виникають³⁷.

Приєднання України до НАТО – досі чутлива тема для більшості західних політиків, попри безпрецедентний рівень підтримки й військової допомоги з боку держав-учасниць Альянсу. Головною формальною причиною зволікання щодо членства України є небажання безпосереднього втягнення НАТО в конфлікт та відкладання рішення до моменту завершення війни, надання переваги нині практичній підтримці української сторони. Перемога України й повернення своїх територій здатне радикальним чином уплинути на приєднання України до НАТО, перетворивши сам факт її членства з потенційної загрози європейській стабільності на потужний елемент спільної європейської оборони. Очевидно, що Україна та її місце в повоєнній архітектурі європейської безпеки не лише впливатиме на оборонні спроможності об'єднаної Європи, а й певним чином визначатиме майбутнє трансатлантичного партнерства.

Масштабна повоєнна реконструкція України має стати ще одним місцем докладання спільних трансатлантичних зусиль, потужним економічним проєктом євроатлантичної спільноти з далекосяжними геополітичними наслідками (за взоруванням плану Маршалла).

Агресія Росії проти України вплинула на розвиток трансатлантичного підходу до Китаю, визнаного найбільшим геополітичним викликом для США. Позиція Пекіну щодо дій РФ в Україні вплинула на європейське сприйняття Китаю в геополітичному вимірі – від альтернативного партнера до геополітичного суперника і навіть загрози. Це наближує позиції США та європейських союзників щодо розуміння потреби зменшити залежність від Китаю так само, як і від РФ.

³⁶ Europe must resist pressure to become 'America's followers,' says Macron. 9 Apr, 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-china-america-pressure-interview/>; Macron Blunders on Taiwan – and Ukraine. Wall street Journal, 9 Apr, 2023. URL: <https://www.wsj.com/articles/macron-blunders-on-taiwan-and-ukraine-france-asia-military-china-xi-jinping-military-support-303181c5?st=rlbwoqm97vjs59j>

³⁷ Andrew Mitcha. Ukraine: A battle over the future of Europe. Dec 26, 2022. URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-battle-over-future-europe/>

Водночас формування такого спільного підходу буде доволі тривалим і складним, зважаючи на останні кроки американської адміністрації щодо захисту економіки (прийняття Закону про зниження інфляції – The Inflation Reduction Act-IRA, деякі позиції якого європейці розцінили як дискримінаційні) та все ще привабливість китайських інвестицій для європейського бізнесу.

У результаті масштабних санкцій, спричинених російським нападом на Україну, трансатлантична торгівля та інвестиції різко зросли³⁸. Задля збереження таких позитивних тенденцій США надалі мають утримуватися від радикальних змін у торговельних відносинах з ЄС. Таким чином, перспективи трансатлантичних відносин дедалі більше залежатимуть від готовності Європи спільно зі США протистояти геоекономічним викликам з боку КНР.

1.4. Провідна роль Європейського Союзу в наданні Україні політичної, фінансової, економічної допомоги. Зміцнення внутрішньої єдності ЄС

У відповідь на вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. лідери Європейського Союзу одразу й рішуче засудили російську агресію та порушення норм міжнародного права. ЄС вимагає від Росії негайного припинення військових дій, виведення збройних сил і військової техніки, а також поваги до територіальної цілісності, суверенітету й незалежності України. ЄС одностайний у підтримці України і надає нашій державі потужну військову, юридичну, фінансову, економічну, гуманітарну та іншу допомогу.

У цьому питанні Євросоюз демонструє безпрецедентну єдність, яку важко було уявити до початку широкомасштабної агресії Росії. Єдиний виняток на тлі згуртованості – неоднозначна позиція Угорщини. Вона й далі веде торговельну діяльність з країною-окупантом і час від часу блокує ініціативи ЄС щодо підтримки України, особливо у сфері застосування санкцій проти агресора. На противагу Угорщині – Австрія. Дуже показово, що нейтральна держава, яка ще на початку року відмовлялася постачати нашій державі зброю, остаточно відійшла від принципів нейтралітету й стала однією з держав-учасниць домовленостей про надання боєприпасів українським Збройним Силам.

Водночас, перебуваючи під потужним тиском інших членів ЄС та європейських інституцій, прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан змушений погодитися, що його державі, можливо, доведеться переглянути свої відносини з РФ. А в Росії Угорщину визнали «недружньою державою».

³⁸ A united front: How the US and the EU can move beyond trade tensions to counter China. Dec 20, 2022. URL: <https://ecfr.eu/article/a-united-front-how-the-us-and-the-eu-can-move-beyond-trade-tensions-to-counter-china/>

1.4.1. Військова допомога

Надаючи військову підтримку Україні, ЄС уперше у своїй історії фінансує закупівлю та доставлення зброї й іншого військового обладнання до держави, що не є його членом. Спочатку Євросоюз погодився мобілізувати 500 млн євро через Європейський фонд миру, щоб фінансувати постачання летального та іншого спорядження для посилення можливостей та опору Збройних Сил України та захисту її мешканців від військової агресії. Фінансування спрямовано на закупівлю бойової техніки, «платформ, призначених для доставлення смертоносної сили з оборонною метою», обладнання, засобів індивідуального захисту, аптечок, палива. Ця цифра зросла завдяки додатковим траншам і тепер загальна сума допомоги становить 3,6 млрд євро.

Спеціально для навчання українських військових створено Місію військової допомоги ЄС (EUMAM), яка запрацювала в листопаді 2022 р. Передбачено, що за перші шість місяців 2023 р. буде навчено 15 тис. українських солдатів, а до кінця року – ще стільки ж. Поки роботу місії розраховано на два роки, її бюджет на цей період становитиме 123 млн євро. Місія відкрита й для участі країн, які не входять до ЄС. Так, наприкінці 2022 р. до EUMAM приєдналася Норвегія.

23 березня 2023 р. на саміті ЄС лідери держав-членів домовилися терміново постачити Україні боєприпаси класу «земля – земля» та артилерійські снаряди, а також припустили передачу ракет, якщо Київ про них попросить. Погоджено передати Україні мільйон артилерійських снарядів протягом одного року.

Після відповідної пропозиції Естонії представлено план Верховного представника Євросоюзу із зовнішньої та безпекової політики Жозепа Борреля, відповідно до якого протягом п'яти тижнів як «пілотний проєкт» розроблено новий короткостроковий інструмент для зміцнення європейського оборонного промислового потенціалу та мобілізації фінансування шляхом спільних закупівель державами-членами. Цей інструмент покликаний задовольнити найнагальніші та найкритичніші потреби в оборонній продукції, що виникли внаслідок агресії Росії проти України. Закупівлі здійснюватимуть через Європейське оборонне агентство, а кошти виділить Європейський фонд миру – на боєприпаси передбачено фінансування розміром 2 млрд євро.

Програма спільних оборонних закупівель дасть змогу уникнути конкуренції між державами-членами щодо однакових продуктів і сприятиме економії коштів. Це посилить оперативну сумісність і допоможе Європейській оборонній базі краще адаптувати свої виробничі потужності для виробництва потрібної продукції. Новий інструмент ЄС підтримуватиме дії консорціумів, які об'єднують щонайменше три держави-члени.

1.4.2. Політична підтримка

У політичній сфері Європейський Союз працює з партнерами-однорідцями по всьому світу, щоб ізолювати Росію на міжнародному рівні та допомогти Україні отримати більше доступу до міжнародних платформ. Так, 23 листопада 2022 р. Європейський парламент оголосив РФ державою-спонсором тероризму,

прийнявши резолюцію, у якій «депутати Європарламенту наголошують, що навмисні напади та звірства, вчинені російськими військами та їхніми помічниками проти цивільних осіб в Україні, руйнування цивільної інфраструктури та інші серйозні порушення міжнародного та гуманітарного права прирівняно до терористичних актів і є воєнними злочинами».

Отримання минулого року Україною статусу країни-кандидата в ЄС та дорожньої карти неодмінних для цього реформ також підпадає під цю категорію – ЄС працює над перспективою членства України. Спільне засідання уряду України та Європейської комісії включно з президенткою Урсулою фон дер Ляєн у лютому 2023 р. в державі, охопленій війною, стало потужним сигналом особистої підтримки з боку лідерів Євросоюзу, причому не лише для України, а й для Росії, а також усієї світової спільноти.

ЄС разом зі своїми партнерами й союзниками – НАТО, G7, США, Великобританією, Канадою, Норвегією, Південною Кореєю, Японією та Австралією – запровадив проти Росії безпрецедентні санкційні обмеження, щоб змусити її платити високу ціну за свою агресію та стримувати здатність РФ і далі вести бойові дії в Україні. Перший пакет прийнято 23 лютого 2022 р. у відповідь на визнання Росією так званих «ДНР» та «ЛНР». А від початку великої війни застосовано ще десять пакетів санкцій: 24 лютого, 26 лютого, 28 лютого, 15 березня, 8 квітня, 30 травня, 21 липня, 6 жовтня, 16 грудня 2022 р. і 25 лютого 2023 р.

Крім цього, Євросоюз веде активну дипломатичну роботу у світі для боротьби з російськими пропагандистськими наративами та збереження світового порядку, заснованого на правилах, наголошують чиновники в Брюсселі.

1.4.3. Юридична допомога

ЄС ужив низку заходів для того, щоб воєнні злочини, зокрема злочин агресії щодо України, не залишилися безкарними. У зв'язку з цим у березні 2022 р. всі члени Євросоюзу разом з іншими країнами-партнерами вирішили передати розслідування вчинених в Україні злочинів до Міжнародного кримінального суду (МКС). На рівні ЄС уже ухвалено рішення створити спеціальну прокуратуру для розслідування злочину агресії проти України в Гаазі: International Center for the Prosecution of the Crime of Aggression (ICPCA).

Тоді ж було створено спільну слідчу групу для розслідування злочинів Росії, учинених на території України. Її роботу підтримує агентство ЄС Євроюст. Цьому органу дозволили збирати, обробляти та зберігати докази воєнних злочинів, скоєних в Україні, – супутникові знімки, фотографії, відео та аудіозаписи, а також індикатори ДНК та відбитки пальців. Окрім представників України до слідчої групи ввійшли фахівці з Литви, Польщі, Естонії, Латвії, Словаччини та Румунії – держав, які зібрали велику кількість свідчень від українських біженців. Вони становлять найбільшу слідчу групу, що діє в межах Євроюсту. У травні ЄС розширив повноваження агентства та дозволив йому зберігати докази, пов'язані з воєнними злочинами, аналізувати їх та ділитися інформацією з національними

й міжнародними органами. Нині до бази даних доказів воєнних злочинів в Україні, яку веде Євроюст, унесено вже близько 65 тис. випадків.

1.4.4. Економічна та фінансова допомога

2022 р. ЄС надав Україні макрофінансову допомогу розміром 9 млрд євро як кредити й гранти для зміцнення стабільності та задоволення невідкладних потреб у фінансуванні. А наприкінці 2022 р. ухвалено законодавчий пакет, який дозволить Євросоюзу надати на безпрецедентно пільгових умовах макрофінансову допомогу Україні у 2023 р. на загальну суму 18 млрд євро. Перші два транші Україна отримала в січні (3 млрд євро) та в березні (1,5 млрд євро). Наступні транші надходитимуть протягом 2023 р. з урахуванням виконання Україною узгоджених сторонами умов.

Новий пакет спрямовано на короткострокову фінансову допомогу, нагальні потреби України, відновлення критичної інфраструктури, початкове повоєнне відновлення та підтримку країни на шляху до євроінтеграції.

Євросоюз також підтримує Україну через Європейський інвестиційний банк та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), надаючи гарантії, що дають змогу кредитувати український уряд і компанії з життєво важливих послуг.

Євросоюз у травні 2022 р. на рік лібералізував торгівлю з Україною, затвердивши в односторонньому порядку скасування старих тарифів та квот на український експорт до ЄС. Це сприяло українським підприємствам конкурувати на європейському ринку. У березні 2023 р. Євросоюз продовжив дію заходів торговельного захисту щодо українського експорту в ЄС, відомих як автономні торговельні заходи, ще на рік. Скасовано мита (у тому числі антидемпінгові) на промислові товари, овочі та фрукти, а також сільськогосподарські продукти. У результаті із січня до жовтня 2022 р., за даними статистичного бюро Eurostat, ЄС імпортував з України на 15,7 % більше товарів, ніж за аналогічний період 2021 р., а експорт зріс на 3,2 %.

Крім того, як доповнення до Чорноморської ініціативи ООН України і Туреччини щодо експорту зерна, ЄС створив залізничні «лінії солідарності», щоб Україна могла відновити заблокований експорт збіжжя та іншої сільськогосподарської продукції, а також імпортувати потрібні їй товари альтернативними шляхами, оскільки чорноморські порти заблокувала Росія.

У березні 2022 р. в рамках прискорення проекту, розпочатого у 2017 р., за участю фахівців з Європейської мережі операторів системи передачі електроенергії (ENTSO E) Україна та Молдова успішно приєдналися до Континентальної європейської енергомережі. Вони виконали «річну роботу за два тижні» після того, як Україна від'єднала свою мережу від російської системи в день нападу. ЄС також постачає газ до України через зворотний потік зі Заходу на Схід.

У травні 2022 р. ЄБРР надав НЕК «Укренерго» 50 млн євро для підтримки стабільного функціонування української електромережі, а також атомних генераторів і забезпечення енергопостачання промисловості й домогосподарств.

Понад те, ЄС виділив для України ще 2 400 електрогенераторів на додаток до 3 000, наданих від початку повномасштабної війни. За запитом Єврокомісії, 157,5 млн євро стали доступними для покриття невідкладних потреб енергетичного сектору в межах Енергетичного фонду підтримки України. Європейський Союз також мобілізував 30 млн євро для закупівлі 35 млн енергоощадних лампочок для України.

1.4.5. Гуманітарна допомога та допомога біженцям

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на території Європи від початку повномасштабного вторгнення зареєстровано понад вісім мільйонів українців.

У березні 2022 р. Рада Європейського Союзу вперше в історії запровадила директиву про тимчасовий захист, щоб зменшити навантаження на національні системи надання притулку та дозволити біженцям з України користуватися єдиними правами на всій території ЄС. Таким чином, вони мають право на: проживання в ЄС; доступ до ринку праці та житла; доступ до освіти для дітей; медичну та соціальну допомогу. Застосування тимчасового захисту розраховали до березня 2023 р., однак згодом його продовжили ще на рік, до березня 2024 р. Загалом цей механізм може бути продовжено до трьох років, якщо ситуація в Україні не поліпшиться достатньо для того, щоб люди змогли повернутися додому.

До того ж Євросоюз виділив 523 млн євро на гуманітарну допомогу мирним жителям, які постраждали від війни в Україні. З них 485 млн передано Україні, а 38 млн – Молдові. При цьому країни, які входять до ЄС, зі своїх національних бюджетів надали ще понад мільярд євро гуманітарної допомоги. На ці кошти людям в Україні та біженцям забезпечують воду та їжу, предмети домашнього вжитку, медичну та психологічну підтримку, екстрені та зимові притулки, захист, зокрема навчання в надзвичайних умовах, грошову допомогу для задоволення основних потреб.

За даними Євросоюзу, уже понад 13,6 млн осіб отримали гуманітарну допомогу в Україні завдяки ЄС та іншим донорам.

Добровільна угода між операторами мобільного зв'язку ЄС та України дозволяє мільйонам біженців телефонувати додому безплатно або за низькими цінами. Наразі Єврокомісія працює над довгостроковою угодою про доєднання України до зони роумінгу Євросоюзу.

Виходячи з величезної потреби України в медичних товарах, ЄС пустив у дію свої стратегічні резерви rescEU. Він також координує медичну евакуацію українських пацієнтів, які потребують термінового лікування, та відкрив спеціальний медичний центр у польському Ряшеві. Загальна сума допомоги, наданої через механізм цивільного захисту Євросоюзу, перевищила 516 млн євро.

1.4.6. Протидія дезінформації

У Європейському парламенті працює Спеціальний комітет з іноземного втручання в усі демократичні процеси в ЄС, включно з дезінформацію (INGE), для оцінки загроз дезінформації під час виборів та інших демократичних процесів,

кампаній у соціальних мережах і традиційних ЗМІ, які можуть дестабілізувати демократичний лад у Європейському Союзі. Комітет має знайти шляхи протидії можливому іноземному саботажу та скласти рекомендації для протидії.

Крім того, в межах Європейської служби зовнішніх справ ЄС є робоча група East StratCom. Її мета – просування діяльності Євросоюзу в Східній Європі та робота над проектом «EUvsDisinfo», що збирає, аналізує та розвінчує кампанії з дезінформації, фейкові новини та пропагандистські матеріали, створює базу з дезінформаційними статтями, а також працює з освітянами для просування медіаграмотності й формування стійкості проти російської пропаганди.

1.5. Позиція провідних демократичних держав Індо-Тихоокеанського регіону

1.5.1. Японія

Японія висловила категоричну підтримку Україні та засудила воєнну агресію Росії, назвавши її порушенням міжнародного права, що розхитує основи міжнародного порядку не тільки в Європі, а й в Азії.

Токіо виступило єдиним фронтом з країнами G7, уже 23 лютого 2022 р. оголосивши про намір запровадити заборону на видачу віз представникам т. зв. ЛДНР, заморозити їхні активи, заборонити торгові операції з обома «республіками», а також заборонити операції з російськими державними цінними паперами. 25 лютого 2022 р. озвучено нові заходи: тимчасове припинення видачі віз громадянам Росії; замороження активів Банку Росії, ВЕБ РФ, Промсвязьбанку; санкції на експорт на адресу російських структур, пов'язаних з військовою діяльністю; санкції на експорт контрольованих товарів, унесених до узгодженого на міжнародному рівні списку, та інших товарів подвійного призначення (як-от напівпровідники, а також товари загального призначення, що сприяють зміцненню військового потенціалу Російської Федерації). Окрім цього, Японія запровадила заборону на експорт нафтопереробного обладнання й технологій, а також розглядає можливість закрити повітряний простір для російських авіаліній та планує позбавити Москву режиму найбільшого сприяння торгівлі.

27 лютого 2022 р. Японія (останньою з G7) оголосила про намір від'єднати Росію від платіжної системи SWIFT. Згодом було опубліковано список із 49 компаній та організацій, що підпадають під санкції, зокрема МО РФ, СЗР РФ, ФСБ РФ, Рособоронекспорт, Ростех, ПВК «Вагнер» тощо, а також списки високопосадовців (пізніше перелік осіб, банків та організацій було розширено – до нього додали білоруські компанії, а персональні санкції ввели й проти білоруських чиновників найвищого рангу та олігархів). Так, персональні санкції (насамперед замороження активів) прийняли проти В. Путіна, Д. Медведєва, С. Лаврова, С. Шойгу, В. Матвієнко, В. Володіна, М. Патрушева, В. Герасимова, Д. Пескова, заступників глави президентської адміністрації Д. Козака та С. Кириєнка, голови

Чеченської Республіки Р. Кадирова, російських бізнесменів А. Усманова, Г. Тимченка, братів Ротенбергів (загалом близько 50 осіб).

Серед японських компаній, які заявили про часткове або повне припинення своєї діяльності на російському ринку, – представники автопрому, як-от: «Mazda Motor Corporation»; «Nissan» (готується до зупинки автозаводу в Петербурзі та призупинив експорт автомобілів до Росії); «Honda»; «Toyota» (припинила в РФ виробництво автомобілів, у тому числі й «Lexus», та експорт машин і комплектувальних через «проблеми з постачанням», однак про вихід з російського ринку не йдеться); до цих компаній долучилися й «Suzuki»; «Mitsubishi»; японський виробник шин «Bridgestone» вирішив закрити свій завод в Ульяновську та припинити експорт продукції до РФ. Окрім цього, японські банки «Mizuho», «Mitsubishi UFK», «Sumitomo Mitsui», а також найбільша японська платіжна система JCB (одна із семи провідних платіжних систем світу) призупинять свою діяльність у Росії. До них доєдналися електронні корпорації «Panasonic», «Sony», «Mitsubishi Electric», «Hitachi», «Nintendo» та «Epson». Найбільші японські нафтопереробні компанії «Eneos» та «Idemitsu Kosan» оголосили про припинення імпорту російської сирої нафти.

Усього ж за час широкої війни Японія запровадила 19 пакетів санкцій проти РФ. Останній санкційний пакет японський уряд запровадив 31 березня цього року: до Росії заборонили експортувати дрони, літаки, космічні апарати та компоненти для них, корабельні та авіаційні двигуни, парашути, гальмівні системи літаків, електрообладнання, радіоапаратуру, оптичне, фотографічне та вимірювальне обладнання, алюміній та сталь. Японія стала другим після США фінансовим донором України з обсягом допомоги у 7,1 млрд доларів. Держава виділила й гуманітарну допомогу, та знаковим стало надання спорядження для української армії, куленепробивних жилетів та касок. Це був рідкісний випадок постачань Японією оборонної продукції країні-учасниці конфлікту.

Держава дотримується трьох принципів передачі оборонного обладнання та технологій, що забороняють надавати зброю країнам, які перебувають у стані конфлікту. До того ж більшість суспільства виступає проти постачань зброї Україні. Разом з тим частина керівної Ліберально-демократичної партії Японії готова дати Україні зброю, і серед політичної еліти тривають відповідні дискусії – наша держава могла б розраховувати на постачання деяких РСЗВ, артилерії, ППО «Hawk» (їх японська армія планує замінити новими системами), рятувального літака-амфібії «ShinMaywa US-2».

Втім, на сьогодні постачання Японією зброї для України є малоімовірним, оскільки бракує достатніх її запасів для передавання іншій державі, навіть коли відповідне рішення ухвалить. Причина полягає в тому, що одиниці, які перебувають на озброєнні, передбачено застосовувати винятково для захисту національної безпеки, для внутрішнього вжитку. За наявності загроз із боку КНР, РФ, КНДР та заяв японського уряду щодо готовності взяти участь у разі ескалації в Тайванській протоці, Японія не може віддати частини свого арсеналу. До того ж

японський ВПК багато в чому залежить від співпраці з ключовим союзником – США.

Виступивши на захист України, Японія солідаризується із Заходом і підтримує безпекового партнера – США. Жорстка позиція проти агресора має, по-перше, підтвердити репутацію Японії як поборника ліберальних цінностей, таких як демократія, права людини і ринкова економіка. А по-друге – продемонструвати, що Японія готова активно діяти на міжнародній арені.

На японській економіці втрата російського ринку в короткостроковій перспективі позначиться скоріш негативно, проте не критично. Найголовніше, що загострення відносин з Росією стане вагомим стимулом для остаточного перегляду місця Японії як у регіоні, так і у світі, а також для зміни системи оборони, зокрема переформатування Сил самооборони.

Тепер до переліку держав, політика яких тією чи тією мірою становить загрозу національній безпеці Японії, додається Росія. Чітка позиція Японії остаточно нівелює туманну перспективу укласти мирну угоду між двома державами за результатами Другої світової війни, шляхом якої колишній прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе планував розв'язати питання статусу й належності Курильських островів. 21 березня 2022 р. МЗС РФ опублікувало заяву про те, що відмовляється від переговорів щодо Курил та укладання мирної угоди, до того ж усю провину за стрімке погіршення двосторонніх відносин покладено на японську сторону.

Для України Японія – дуже цінний партнер у далекосхідному регіоні, першочергово через зацікавленість самої Японії в Україні як у політичному, так і в економічному аспектах. Наша держава є складовою частиною т. зв. концепції «Арки свободи і процвітання», розробником якої є нинішній віцеголова Ліберально-демократичної партії Японії Таро Асо. Метою концепції є поступове розширення впливу Японії як держави, що максимально зацікавлена в стабільності на Євразійському континенті: від Східної Азії через Індійський субконтинент, Близький Схід, Центральну Азію, Кавказ, до Прибалтики та Північної Європи. Суть зводиться до надання Японією допомоги країнам цієї дуги в процесі розвитку свободи й демократії, ринкової економіки, а задля досягнення цієї мети передбачали використовувати економічні засоби. Для Японії питання дотримання засад верховенства права в міжнародних відносинах й підтримки «rules-based order» є одним з фундаментальних принципів зовнішньої політики.

Пізніше, під час відвідання України 2009 р. в статусі прем'єр-міністра, Т. Асо заявив: для успішної реалізації такої ідеї потрібні стабільні відносини з країнами-членами ГУАМ та Співдружності демократичного вибору (СДР), метою яких є закріплення демократичних принципів у регіоні від Балтійського до Чорного і Каспійського морів – тобто на території, яку теж бачать у межах «Арки свободи і процвітання».

Так, можемо констатувати зацікавленість японської сторони у співпраці з Україною не тільки на двосторонньому рівні, але й у багатосторонніх форматах.

Разом з тим, з огляду на низьку пріоритетність ГУАМ для Києва та відсутність активної діяльності цієї ініціативи впродовж тривалого часу, а також незавершення інституційної оформленості СДР, варто було б оцінити ефективність та доречність започаткування нових, затребуваніших наразі багатосторонніх платформ, наприклад, Японія+«Люблінський трикутник».

Доречно нагадати, що 2011 р. було підписано Спільну заяву щодо українсько-японського глобального партнерства, де окреслено основні напрями, форми й механізми дальшої взаємодії з широкого кола двосторонніх та міжнародних питань. Цим документом визначено пріоритети співробітництва між Україною та Японією, окреслено програму реалізації першочергових завдань на найближчу та середньострокову перспективу.

Унікальним у контексті українсько-японського співробітництва є подолання наслідків надзвичайних ситуацій. Після аварії на атомній станції «Фукусима» 2011 р. Японія виявила значний інтерес до вивчення відповідного українського досвіду ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Японія на рівні з КНР є одним з найбільших торговельних партнерів України на східному напрямку. Так, за 2021 р. експорт до цієї держави сягнув 347 млн дол., імпорт – 1,3 млрд дол. Економічні відносини між Японією та Україною в Токіо дедалі більше схильні розглядати в ширшій рамці відносин Японія – Європа. Основним очікуванням Японії від України все частіше називають успішну європейську інтеграцію нашої країни як важливий елемент регіональної стабільності та розширення кола міжнародних партнерів, що поділяють близькі для Японії демократичні цінності та принципи.

Активна співпраця України з країнами Індо-Тихоокеанському регіону цілком логічно вписується в концепцію глобального партнерства між Україною та Японією. Варто відзначити, що для Японії «Free and Open Indo-Pacific» – не просто теоретичний концепт, але важливий елемент загальної стратегії, націленої на утвердження верховенства права в міжнародних відносинах.

21 березня 2023 р. прем'єр Японії Фуміо Кісіда здійснив перший за час війни візит до Києва, де підписав з Президентом Володимиром Зеленським заяву про особливе глобальне партнерство двох країн, яке відображає спільне ставлення до безпекових загроз у світі. У заяві йдеться, що російська агресія створює загрозу миру та безпеці не лише в Європі, а й в Індо-Тихоокеанському регіоні. Інше важливе положення – про те, що Україну та Японію поєднують спільні цінності – свобода, демократія, верховенство права, повага до міжнародного права та прав людини. Фуміо Кісіда також підтримав українську формулу миру, засудив ядерні погрози Росії, схвалив посилення санкцій проти неї і пообіцяв посилювати єдність G7 у допомозі Україні.

31 березня ц. р. на зустрічі з головою СБУ Василем Малюком посол Японії Мацуда Кунінорі заявив, що угода про захист інформації є першим кроком у реалізації особливого глобального партнерства. Подібні угоди Японія зараз має

лише з НАТО, Францією, Австралією, Індією, Німеччиною, Великою Британією, Італією та Південною Кореєю.

На підтримку України урядом Ф. Кісиди позитивно реагує японське суспільство. Згідно з опитуванням «Kyodo News», у березні 2022 р. майже 86 % японців підтримали запровадження санкцій проти Росії; 75 % висловили занепокоєння, що російська агресія щодо України може підбурити Китай здійснити воєнну інтервенцію на Тайвань та спірні острови Сенкаку/Дяоюйдао; 91 % схвалили прийняття біженців з України.³⁹ У лютому 2023 р. майже 95 % опитаних японців заявили, що не мають дружніх почуттів до Росії (за даними «Japan Times»⁴⁰).

Таким чином, уряд Фуміо Кісиди проводить цілком конкретну політику підтримки України, яка, найімовірніше, так само буде актуальною найближчими роками, оскільки допомагає Японії реалізувати амбіції та підвищити геополітичний статус як перспективного глобального центру впливу, що поширює ліберально-демократичній цінності. Загалом можна зробити висновок, що Японія стала показовим прикладом того, як демократії можуть об'єднувати зусилля на тлі спільних загроз.

1.5.2 Республіка Корея

Республіка Корея (РК) висловила беззаперечну підтримку Україні у війні з Росією⁴¹, проголосувала за резолюцію в ООН і доєдналася⁴² до санкцій, запроваджених західними країнами та Японією, серед яких: заборона експорту стратегічних матеріалів; від'єднання санкційних банків від SWIFT; припинення транзакцій із Центробанком; заборона на експорт 49 російським компаніям зі списку санкцій. Водночас Південну Корею звільнили від розширених експортних обмежень США щодо Росії. РК запровадить власні експортні обмеження⁴³, які мають відповідати санкціям інших західних країн і стосуватися 57 позицій у таких сферах, як напівпровідники, комп'ютери, інформаційні технології, сенсорна та лазерна техніка, авіаційна та аерокосмічна галузі. Варто зауважити, що виробництво напівпровідників, ключового південнокорейського експортного товару, залежить від постачання російських та українських ресурсів (інертних газів та рідкісноземельних металів), хоча в іншому економічні інтереси РК в Росії незначні.

Серед компаній, які вийшли з території РФ, є «Hyundai» – вона призупинила виробництво продукції на заводі в Санкт-Петербурзі й постачання готової продукції та компонентів до РФ; а також «Samsung» – призупинив постачання

³⁹ Див.: URL: 86 % back Japan's sanctions on Russia over invasion in Ukraine: poll. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/65dff5d6bb6c-breaking-news-support-rate-for-japan-cabinet-rises-to-601-kyodo-poll.html>

⁴⁰ Record 94 % of Japanese 'do not feel friendly' toward Russia. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/02/03/national/japanese-russia-survey/>

⁴¹ Див.: URL: https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5650/view.do?seq=318858

⁴² Див.: URL: https://www.mofa.go.kr/www/brd/m_4080/view.do?seq=372153

⁴³ Див.: URL: <https://m-en.yna.co.kr/view/AEN20220303003200320>

телефонів та чипів, хоча формально компанії мають право продовжувати свою роботу в Росії, яку, однак, ускладнює порушення звичних логістичних ланцюжків.

Разом з тим Республіка Корея надала Україні гуманітарну допомогу та нелетальні засоби військової допомоги, серед яких куленепробивні шоломи, намети, готова до вживання їжа, покривала та аптечки першої допомоги.

Південна Корея – традиційний союзник США. Реакція з боку корейської влади досить очікувана – 2014 р. вона не визнала анексію Криму, а корейський бізнес донедавна виконував запроваджені США та їхніми союзниками санкції. До початку російсько-української війни відносини між РК та Росією були рівними. Це відбувалося з огляду на відсутність зони зіткнення інтересів: Росія концентрувалася на пострадянському просторі, намагалася підтримувати відносини із Заходом у більш-менш адекватному стані, розвивала співпрацю з Китаєм та Індією. До того ж між РФ та РК немає ідеологічних та історичних подразників чи територіальних суперечок, як, наприклад, у відносинах обох держав з Японією.

Можна припустити, що відносно м'яка позиція Південної Кореї щодо агресії Росії проти України стає дедалі жорсткішою в міру зміцнення двосторонніх зв'язків зі США, що спричинено приходом до влади нового президента – Юн Сок Йоля від правої консервативної партії «Сила народу». Консерватори традиційно виступають за зміцнення військового союзу зі США.

У ході виборчої кампанії Юн Сок Йоль відкрито підтримував Україну та заявляв, що причиною конфлікту в Україні стала нездатність українського керівництва знайти вірного союзника, указуючи, що для РК таким є США і південнокорейсько-американський альянс надалі зміцнюватиметься. Російсько-південнокорейські відносини деградували за останній рік з огляду й на те, що Росія внесла Корею до списку «недружніх країн».

Нова адміністрація РК мала б стати для України поштовхом для інтенсифікації двостороннього співробітництва в усіх аспектах. Республіка Корея є одним з провідних торговельних партнерів України в Азії, посідаючи серед них п'яте місце в Індо-Тихоокеанському регіоні з двостороннім товарообігом майже 1 млрд дол. за 2021 р. (експорт – майже 300 млн дол., імпорт – 695 млн дол.). У січні 2021 р. Україну внесено до переліку пріоритетних країн двостороннього співробітництва Комплексного плану міжнародної співпраці в цілях розвитку на 2021–2025 рр. у рамках Official Development Assistance (ODA) як країну з високим потенціалом економічного та дипломатичного співробітництва. На сьогодні в Україні працюють 28 підприємств з корейським капіталом, у т. ч. найбільші корейські компанії – «Samsung Electronics», «LG Electronics», «POSCO Daewoo» та «Hyundai Corporation».

Українсько-корейські економічні відносини стабільні, проте мають потенціал вийти на рівень стратегічного партнерства. Використання інвестиційних і технологічних можливостей РК є додатковим шансом для модернізації та реіндустріалізації української економіки. Корея може стати стратегічним

партнером України в таких сферах, як інфраструктура, традиційна та альтернативна енергетика, фінанси, сільське господарство, будівництво, інформаційно-комунікаційні технології. Ураховуючи те, що й Україна, і Республіка Корея сповідують принципи вільної торгівлі, що між Україною та Європейським Союзом діє режим вільної торгівлі, сьогодні доцільно розпочати переговорний процес про укладання між Україною та Республікою Кореєю угоди про вільну торгівлю.

Треба зауважити, що Україна становить для Південної Кореї певний інтерес в контексті зовнішньополітичної концепції «Євразійська ініціатива», основною метою якої є створення мирної спільноти на основі економічного співробітництва й спільних інновацій. Концепція передбачає багатосторонню економічну співпрацю на теренах євразійського континенту, у межах якої має постати транс'євразійський коридор, який би об'єднав магістральні газогони, логістичну, транспортну та енергетичну мережі. Україна перебуває на перехресті транс'європейської транспортної логістики і має хороші передумови для того, щоб стати частиною коридору для доправлення товарів з ЄС до азійських країн, зокрема держав Північно-Східної Азії. Забезпечення регулярності українсько-корейського політичного діалогу на високому рівні має стати одним з основних складників української політики щодо Південної Кореї. Високий рівень політичних контактів з Україною стане також сигналом для південнокорейського бізнесу стосовно можливості розвивати економічні проекти, інвестувати кошти в українську економіку як альтернативу російській.

Під час квітневого візиту до Сполучених Штатів Америки президент Юн Сок Йоль заявив, що Південна Корея стежить за ситуацією на полі бою в Україні та розглядає різні варіанти, коли йдеться про допомогу Києву зброєю. При цьому, згідно з офіційними даними, після зустрічі з президентом США Джо Байденом принципових змін у позиції південнокорейської влади щодо цього питання не відбулося, що пов'язано з цілою низкою обмежень, через які Сеул не може забезпечити Україну військовою технікою.

Насамперед, згідно з південнокорейським законодавством, експортний контроль не дозволяє постачати зброю до країн, що перебувають у стані війни. Внесення змін до законодавства та послаблення законодавчих обмежень на сьогодні є складним завданням, оскільки більшість місць у корейському парламенті належить опозиційній Демократичній партії «Тобуро», представники якої виступають різко проти надання Україні летальної зброї. Окрім цього, опозиція жорстко критикує президента, який вдається до стратегічно перспективних, але непопулярних серед суспільства політичних кроків як, наприклад, нормалізація відносин з Японією.

Ініціатива передати Україні зброю спричиняє ризик того, що президента будуть звинувачувати у втягуванні країни в «чужу війну» та в зраді національних інтересів. Найімовірнішим є варіант продажу зброї Республікою Кореєю державі-

союзниці з наступним передаванням Україні, однак на прями постачання в найближчій перспективі розраховувати на варто.

1.6. Міжнародні безпекові організації – неспроможність РБ ООН та ОБСЄ адекватно реагувати на військово-політичну кризу

Трансформація постбіполярного світового порядку спричинила кризу у відносинах між впливовими світовими акторами, що ускладнило повноцінну діяльність чинних міжнародних наднаціональних інституцій. Договірні-правові рамки та міжнародні установи, що сформувалися після завершення Другої світової війни, надалі, по закінченню Холодної війни, продемонстрували недостатню стійкість перед зміною балансу інтересів провідних держав та акторів, які нав'язують формування альтернативної архітектури світової та регіональної безпеки.

У цьому контексті монопольне право вето п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН – органу, котрий може надати право легального використання воєнної сили та санкційних заходів щодо інших держав – блокує легальне, відповідно до Статуту ООН, використання права на захист держав, що стали жертвами агресії, або спільнот, які стали об'єктами геноциду. У текст повноважень РБ ООН – як впливає з Хартії, Розділ V, ст. 23–32 – вмонтовано механізм консенсусу п'яти постійних членів РБ (т. зв. Р5, «п'ятірка»), який унеможлиблює подолання безпекових загроз, якщо хоч одна з держав «п'ятірки» зацікавлена підтримувати їх фактично.

Розпочинаючи повномасштабну агресію проти України, РФ завбачливо найменувала її «спеціальною військовою операцією», щоб уникнути конотації з воєнними діями і, відповідно, не втратити право блокувати рішення Ради Безпеки⁴⁴. Зокрема, мандат сил ООН під час Корейської війни 1950–1953 рр. став можливими лише з огляду на неучасть делегації СРСР у відповідному голосуванні.

Воєнні операції США та їхніх союзників у Косово 1999 р. та Іраку 2003 р., що відбулися без мандату ООН, стали каталізатором зростання недовіри як у межах загальноєвропейських безпекових структур, так і між постійними членами РБ ООН. Чіткіше оприявнилися протиріччя між коаліціями Китаю та Росії з одного боку та США, Великої Британії та Франції – з іншого. Делегації Китаю та Росії взаємно підтримують одна одну під час голосування щодо питань, пов'язаних з їхніми безпосередніми інтересами. Сам орган став радше майданчиком для просування державами власних наративів, ніж можливістю шукати шляхи подолання міжнародних криз та знаходити компроміси. Документи, які все ж вдається приймати в рамках засідань РБ ООН, доволі часто є декларативними

⁴⁴ Решения Совета Безопасности по всем другим вопросам считаются принятыми, когда за них поданы голоса девяти членов Совета, включая совпадающие голоса всех постоянных членов Совета, причем сторона, участвующая в споре, должна воздержаться от голосования при принятии решения на основании Главы VI и на основании пункта 3 статьи 52 (Устав, ст. 27.3).

й формальними, без практичних наслідків, а надто коли їхній зміст суперечить інтересам зацікавлених акторів.

Неспроможність РБ ООН та провідних демократичних держав рішучіше, зокрема своєчасним наданням військової допомоги, зреагувати на окупацію Росією Кримського півострова 2014 р. (а це перший після Другої світової війни прецедент спроби анексувати територію однієї європейської держави іншою) призвела до прискорення ерозії світового порядку та неможливості долати міжнародні кризи в межах наявних наднаціональних інституцій. Питання посередництва для стримування дальшої ескалації російсько-української війни перейшло переважно до впливових європейських акторів – Франції та Німеччини, зокрема в рамках «Нормандської четвірки».

Широке вторгнення Росії в Україну поставило під питання саму життєздатність та можливість реформування як РБ ООН, так і Організації загалом. Неспроможність ООН санкціонувати жорсткішу відповідь на дії РФ підважило фундаментальну роль цієї інституції як гаранта недопущення воєнних конфліктів. Навіть спроби ООН застосувати тактику «малих кроків» для зондування можливості відновити переговорний процес – до прикладу, стосовно «зернової угоди» (спільно з Туреччиною) чи місії МАГАТЕ в Україну – відіграють переважно інструментальну роль у запобіганні потенційних масштабних неконтрольованих наслідків російсько-української війни для світу, ніж для повноцінного припинення неспровокованої агресії РФ та врегулювання конфлікту.

Аналогічний, але ще потужніший блокувальний механізм передбачено в ОБСЄ, де для розв'язання будь-якого важливого питання потрібен консенсус усіх її 57 країн-учасниць. Понад те, на відміну від ООН, яка в разі позитивного рішення РБ здатна пустити в дію передбачені Хартією силові заходи, а країни-члени ООН зобов'язані їх підтримати, ОБСЄ не має таких повноважень. У тих випадках, коли ОБСЄ створювала місії для запобігання конфліктам чи для їх залагодження, вона здійснювала це за мандатом ООН унаслідок рішення РБ.

Своїми агресивними діями РФ порушила базові принципи Прикінцевого Гельсінського акту 1975 р. та Паризького договору 1990 р., зокрема щодо перегляду державних кордонів у Європі, що склалися після Другої світової війни. Попри цілеспрямовані зусилля воєнними та гібридними методами підірвати чинну архітектуру безпеки в Європі, Росія бере активну участь у діяльності ОБСЄ. Залучення цієї Організації до посередництва в рамках Тресторонньої контактної групи в Мінську та діяльності Спеціальної моніторингової місії (СММ) на лінії розмежування із т. зв. «Л/ДНР» могли відігравати сприятливу роль лише в процесі «управління конфліктом» («conflict management»), ніж у його системному врегулюванні та в запобіганні широкомасштабній ескалації. Додатковим чинником стала незмінна недовіра з боку сторін конфлікту до діяльності певних членів груп СММ, котрі потенційно могли вести розвідувальну діяльність на користь ворожої сторони.

Після початку повномасштабної навали Росії на Україну діяльність СММ фактично стало неможливою. Вже у квітні 2022 р. інфраструктуру місії в Маріуполі було знищено. Через консенсусний характер прийняття рішення РФ заблокувала продовження діяльності Офісу проектного координатора ОБСЄ в Україні, який припинив свою діяльність з 1 липня 2022 р.⁴⁵ Дальша участь у роботі органів ОБСЄ, зокрема Парламентської Асамблеї цієї організації, дає можливість зберігати канал для поширення пропаганди держави-агресорки, спрямованої на виправдання війни проти України. Водночас важливим залишається надання можливості для представників ОБСЄ вести моніторинг воєнних злочинів сил вторгнення Росії. Так, 4 травня 2023 р. Місія спеціальних доповідачів, яка діяла в рамках Московського механізму ОБСЄ, у своєму звіті визнала, що примусове переміщення українських дітей до РФ може бути визнано злочином проти людяності⁴⁶.

1.7. Створення нових форматів взаємодії демократичних держав

Після 24 лютого 2022 р. на європейському континенті відбулося оновлення вже наявних багатосторонніх форматів співпраці й формування нових оборонно-політичних об'єднань. Ці питання актуалізувалися передусім для держав Центральної та Східної Європи через їхню географічну близькість до зони бойових дій, а також через гібридні впливи РФ на деякі країни регіону.

Прикладом реалізації таких регіональних ініціатив є діяльність з 2020 р. «Люблінського трикутника» – формату взаємодії між Україною, Польщею та Литвою, спрямованого на протидію російській агресії та лобіювання вступу України в європейські та євроатлантичні структури. Відповідний формат започатковано за ініціативи колишнього міністра закордонних справ Польщі Яцека Чапутовича для інтенсифікації політичного діалогу між країнами у сферах безпеки та оборони, енергетики, протидії кіберзагрозам, торгівлі, культурного обміну, а також задля ліпшої координації спільних зусиль в інших багатосторонніх форматах і на міжнародних майданчиках. Механізм взаємодії в межах формату передбачає проведення регулярних зустрічей і консультацій на рівні керівництва зовнішньополітичних відомств трьох держав, особливо після 24 лютого 2022 р., коли на порядок денний вийшло головне питання безпеки. Для Польщі відповідна ініціатива вже стала успішним майданчиком для демонстрації лідерства на регіональному рівні.

Незадовго до початку повномасштабної агресії РФ було оголошено про започаткування тристороннього формату співпраці Україна – Велика Британія – Польща, у рамках якого передбачалася політична підтримка й розширення військового співробітництва між сторонами. Попри те, що наразі відповідна

⁴⁵ ОБСЄ через вето РФ припиняє роботу проектів в Україні. *Європейська правда*. 2022. 1 лип. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/1/7142393/>

⁴⁶ Звіт на замовлення ОБСЄ: примусове переміщення українських дітей силами РФ може бути визнано злочином проти людяності. *Голос Америки*. 2023. 4 трав. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/deportatsija-ditej-zvit-osce/7078891.html>

ініціатива вже не з'являється в публічній площині, і Польща, і Велика Британія на двосторонньому рівні надають велику допомогу Україні в протидії російській агресії, а також є зацікавленими в укріпленні східних кордонів НАТО.

У жовтні 2022 р. відбулось інавгураційне засідання Європейської політичної спільноти (ЄПС) – нового багатостороннього формату зустрічей на найвищому рівні європейських держав, як членів ЄС, так і тих, що не входять до об'єднання (окрім РФ та Білорусі). ЄПС створено за ініціативи президента Франції Е. Макрона. Європейська політична спільнота має на меті: сприяти політичному діалогу та співпраці між державами щодо розв'язання питань, які становлять спільний інтерес – мир і безпека, економіка та енергетика, зміни клімату й міграція населення тощо; а також зміцнити безпеку, стабільність і процвітання європейського континенту. Дискусії в рамках першої зустрічі ЄПС продемонстрували наявність комплексних викликів європейському середовищу держав, насамперед щодо потреби зберегти консолідованість і солідарність у питаннях швидкого реагування на російську загрозу та її наслідки.

2021 р. Україна започаткувала міжнародний консультаційно-координаційний формат «Кримська платформа», спрямований на: підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, яка триває; відповіді дедалі більшим безпековим загрозам; посилення міжнародного тиску на РФ; запобігання дальшим порушенням прав людини; а також на досягнення головної мети – деокупації Кримського півострова⁴⁷.

Механізм діяльності платформи передбачає роботу на різних рівнях – найвищому (контакти між главами держав, урядів, зовнішньополітичних відомств країн), парламентському та експертному. Інавгураційний саміт «Кримської платформи» відбувся в серпні 2021 р. за участю представників із 46 країн світу та формалізував створення відповідного формату міжнародної взаємодії ухваленням відповідної декларації. Ще актуальнішим формат став після широкої навали РФ на Україну, знову повернувши увагу міжнародної спільноти до неодмінності повного відновлення територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах.

Багатосторонні формати безпекової та військово-політичної співпраці не обмежуються європейським континентом. Російська війна проти України давно вийшла за межі локального конфлікту, впливаючи на світові тенденції безпеки.

У цьому контексті на увагу заслуговує «Чотиристоронній діалог з питань безпеки» (Quad group of nations – QUAD) – формат взаємодії між США, Японією, Австралією та Індією, який виник ще 2004 р. для подолання наслідків стихійних лих в Індійському океані. Відроджений 2017 р., цей формат зосередився на зусиллях розвитку «вільного, відкритого та інклюзивного» Індо-Тихоокеанського регіону (ІТР) та протидії там дедалі більшому й агресивному впливу Китаю. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України актуалізувала для держав-учасниць формату питання забезпечення регіональної безпеки. Під час останнього

⁴⁷ Див.: URL: <https://web.archive.org/web/20210813122745/https://crimea-platform.org/about>

саміту QUAD у травні 2022 р. напад Росії на Україну згадували як інцидент, що «докорінно похитнув заснований на верховенстві права міжнародний порядок». Зважаючи на це, сторони усвідомлюють потребу недопущення аналогічної ситуації в ІТР – це питання особливо актуальне для Сполучених Штатів у контексті їхніх проголошених намірів запобігти спробі Китаю змінити статус-кво на Тайвані шляхом застосування сили. Наразі для учасників формату досі є відкритими питання конкретизації завдань порядку денного, дальшого інституційного оформлення та механізмів упровадження оголошених ініціатив, а також можливостей розширити об'єднання завдяки зацікавленим державам (Новій Зеландії, Південній Кореї та В'єтнаму)⁴⁸.

Оборонний альянс США, Великої Британії та Австралії AUKUS з'явився у вересні 2021 р. на тлі домовленостей між трьома державами щодо формування нового партнерства у сфері безпеки, зосередженого в ІТР. Ця ініціатива передбачала активізацію співробітництва в галузі військово-морських технологій, тісніше узгодження регіональної політики й дій, а також велику інтеграцію збройних сил і оборонної промисловості трьох союзників. Мотивом виникнення нового безпекового проєкту в ІТР стало: зростання впливу КНР, зокрема в плані розбудови армії та ВМС; посилення тиску на Тайвань і розміщення сил в Південнокитайському морі тощо. У березні 2023 р. учасниці AUKUS оголосили про спільний план забезпечення ВМС Австралії атомними підводними човнами зі звичайним озброєнням для створення рівноваги в Індо-Тихоокеанському регіоні. Також держави спільно розроблятимуть перший атомний підводний човен SSN-AUKUS на основі британського проєкту, який оснащуватимуть передовими технологіями⁴⁹. Діяльність AUKUS має важливе значення для підтвердження США статусу провідної військово-політичної сили в ІТР і світі; а також для демонстрації підтримки союзників (насамперед Австралії) та мобілізації зусиль у протистоянні сучасним безпековим викликам і загрозам, у тому числі з боку недемократичних держав.

1.8. Особлива позиція деяких держав – членів НАТО та ЄС щодо підтримки України. Суть, причини та можливість трансформації

1.8.1. Турецька Республіка

Особливості геополітичного положення та внутрішньополітичних процесів після спроби перевороту 2016 р. спонукають Турецьку Республіку (ТР) займати самостійнішу позицію щодо низки питань регіональної безпеки та співробітництва, яка іноді лише частково враховує інтереси інших союзників у рамках НАТО. Тиск Заходу через кримінальні справи щодо представників громадянського суспільства та обмеження діяльності антиурядових організацій спонукав керівництво

⁴⁸ Див.: URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-samitu-chotyrystoronnoho-dialohu-z-pytan-bezpeky-quad>

⁴⁹ Див.: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3682025-lideri-krain-aukus-ogolosili-plan-zabezpecenna-avstralii-atomnimi-pidvodnimi-covnam.html>

Туреччини до налагодження діалогу з незахідними регіональними гравцями, серед яких вагоме місце посідає Росія.

Інтереси Туреччини та РФ переплітаються навколо врегулювання безпекової ситуації в зонах регіональних конфліктів у Сирії, Лівії та Карабаху, де обидві держави мають вплив через безпосередню військову присутність або відкриту військово-технічну, політико-дипломатичну, фінансово-економічну та гуманітарну підтримку однієї зі сторін. Водночас Туреччина та Росія переважно підтримують протилежні сторони.

Підтримуючи баланс інтересів у відносинах з Росією щодо стратегічної ситуації в регіоні, ТР також прагне демонструвати незалежну від Заходу зовнішню політику та самодостатність через участь у засіданнях ШОС як держави – партнера по діалогу, через залучення російських високотехнологічної продукції та інвестицій (закупівля російських ЗРК С-400 й будівництво АЕС «Аккую»).

Таке прагнення балансу інтересів у регіоні Туреччина демонструє і в контексті великої війни РФ проти України.

З одного боку, керівництво ТР послідовно не визнало спроби анексії Кримського півострова в березні 2014 р., а також виступило з підтримкою територіальної цілісності та незалежності України в контексті повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. й спроби Росії анексувати Херсонську, Запорізьку, Донецьку та Луганську області 29 жовтня 2022 р. Відразу після початку широкої навали РФ на Україну Туреччина згідно з Конвенцією Монтре 1936 р. закрила протоки Босфор та Дарданелли для проходження військових кораблів РФ, України та нечорноморських держав. Це, зокрема, запобігло можливості значного підсилення Чорноморського флоту РФ для ведення бойових дій проти України.

ТР взяла участь у засіданнях «Кримської платформи»: 23 серпня 2021 р. делегацію Турецької Республіки на саміті очолював міністр закордонних справ Мевлют Чавушоглу; 23 серпня 2023 р. з відеозверненням виступив президент Реджеп Ердоган. Під час саміту G20 у листопаді 2022 р. глава зовнішньополітичного відомства ТР М. Чавушоглу заявив про підтримку мирного плану з десяти пунктів, котрий ініціював Президент України Володимир Зеленський.

Активізація військово-технічної співпраці з Туреччиною стала вагомим чинником у зміцненні боєздатності Збройних Сил України. БПЛА «Bayraktar TB-2» сприяли знищенню бронетехніки сил вторгнення Росії, особливо на початковому етапі широкомасштабної воєнної кампанії. АТ «Мотор Січ» стала розробником та виробником двигунів для БПЛА «Bayraktar Akinci» та «Bayraktar Kizilelma». На січень 2023 р. підготовлено правову базу для будівництва заводу з виготовлення БПЛА «Bayraktar TB-2» на території України. 2 жовтня 2022 р. в Стамбулі спущено на воду перший корвет ВМС України «Іван Мазепа». На озброєнні Сил оборони України також є РСЗВ TRG-230 та бронетранспортери «Kırgı» виробництва Туреччини.

З іншого боку, Туреччина послідовно відмовляється приєднуватися до міжнародних санкцій, запроваджених проти Росії. Незаконність обмежувальних заходів Турецька Республіка обґрунтовує відсутністю відповідного рішення РБ ООН. Туреччина активно користується можливостями, які стали наслідком санкційного тиску та економічної ізоляції Росії. Так, ТР стала однією з держав, через які Росія мала можливість вести паралельний імпорту товарів, зокрема високотехнологічної продукції з держав Заходу. Туреччина також стала державою, через яку компанії з Росії могли здійснювати комерційну діяльність з іншими державами світу в умовах обмежень щодо здійснень банківських операцій в РФ.

За підрахунками Фонду економічної політики Туреччини, кількість таких юридичних осіб протягом 2022 р. збільшилася на 670 % і склала 1363 фірми (у порівнянні зі 177 у 2021 р.). З цією ж метою – залучення російського капіталу – турецькі державні та приватні установи до вересня 2022 р. приймали платежі від російської системи «Мір», доки не було введено санкцій проти національної системи платіжних карт Росії та дальшого тиску Міністерства фінансів США.

Міжнародні санкції також дали можливості підприємствам ТР зайняти ніші ринку РФ, звільнені західними компаніями після лютого 2022 р. Так, експорт товарів з Туреччини в Росію із січня по листопад 2022 р. сягнув за 8,031 млрд дол. США, що на понад 2,9 млрд дол. США більше за аналогічний період 2021 р.; а імпорту товарів з Росії до Туреччини протягом січня – листопада 2022 р. перевищив 53,702 млрд дол. США, що більше як на 28 млрд дол. США обігнав показники аналогічного періоду 2021 р. Всього імпорту з Росії до Туреччини за підсумком 2022 р. склав понад 58 млрд дол. США, з яких понад 41 млрд дол. США припало на мінеральне паливо, масла, продукти дистиляції.

5 серпня 2022 р. під час зустрічі між президентами ТР та РФ в м. Сочі домовлено про можливість часткового розрахунку за імпорту газу з Росії до Туреччини в російських рублях. РФ також виявила зацікавлення взяти участь в будівництві й дальшому функціонуванні газового хабу на турецькій території.

Амбівалентну позицію Туреччини доповнюють її спроби виступити посередником у врегулюванні російсько-української війни. ТР надала майданчики для переговорів між сторонами. 10 березня 2022 р. в Анталії відбулася зустріч делегацій України та РФ на чолі глав зовнішньополітичних відомств Д. Кулеби та С. Лаврова. 29 березня того ж року переговори на рівні ширших делегацій продовжилися в Стамбулі.

Туреччина разом з ООН стали ініціаторами переговорів щодо відновлення експорту продовольства через порти України, діяльність яких було навмисне обмежено через блокування військами РФ цивільного мореплавства в північній акваторії Чорного моря. У липні 2022 р. учасники переговорів домовилися про впровадження спільного контролю за транспортованим товаром відповідно до пропозицій представників ООН. У результаті цього підписано Чорноморську зернову ініціативу, що складалася з двох окремих угод: між Туреччиною та ООН

і між міністром інфраструктури України та міністром оборони РФ. Документи були чинними протягом 120 днів з можливістю продовження їхньої дії за згодою сторін. На кінець квітня 2023 р. угоду продовжили ще на 60 днів.

Окрім цього, ТР прагне стати посередником щодо гуманітарних аспектів російсько-української війни, зокрема позиціюючи себе як державу-покровительку відповідно до Женевських конвенцій 1949 р. (напр., щодо питань організації гуманітарних коридорів). За домовленістю з Україною та Росією ТР інтернувала командирів підрозділів Сил оборони України, котрі з 18 березня по 20 травня 2022 р. брали участь в захисті території комбінату «Азовсталь» у Маріуполі. 11 січня 2023 р. в Анкарі було організовано переговори між Уповноваженим Верховної Ради з прав людини Дмитром Лубінцем та російською омбудсменкою Тетяною Москальковою, під час яких було з'ясовано «широкий спектр гуманітарних проблем та кейсів, пов'язаних з наданням правозахисної допомоги громадянам двох країн».

1.8.2. Угорщина

Політична позиція Угорщини щодо підтримки України у зв'язку з широкою агресією РФ має суперечливий характер і зводиться здебільшого до підкресленого «невтручання у війну». Це зумовлено рядом складних і суперечливих обставин для угорського уряду, пов'язаних, зокрема, з низкою внутрішніх економічних і соціальних проблем. Крім того, Угорщина досі залежна від російського впливу, вираженого через енергетичні постачання, фінансові проекти, історію політичного діалогу з Росією в минулому.

Така ситуація впливає і на процес комунікації угорського керівництва з ЄС, як-от у контексті реагування на російську збройну агресію проти України. Попри заяви президентки держави Каталіни Новак щодо засудження збройного нападу РФ на Україну, загалом угорська сторона уникає ухвалення рішень, які стосуються надання Україні важкої зброї, уведення певних жорстких санкцій проти РФ, навчання українських військовослужбовців тощо.

Провідні політичні сили Угорщини обґрунтовують відповідне реагування на російсько-українську війну потребою захистити інтереси угорських громадян. У публічному просторі держави панує теза про шкоду, якої завдає «війна в Україні» безпеці й економічному добробуту угорського суспільства. У цьому разі мова йде про об'єктивні страхи населення Угорщини будь-яким чином бути втягнутим у війну на континенті.

Також важливо враховувати практичну зацікавленість угорських політичних сил зберегти довіру свого електорату, уникнувши загострення конфлікту з РФ ціною енергетичної та фінансової залежності. Регулярне використання «кейсу російсько-української війни» як такої, що шкодить інтересам Угорщини, є для керівної політичної партії допоміжним засобом зберегти й заспокоїти виборців, обґрунтувати внутрішні економічні та соціальні проблеми, розв'язати питання з енергоносіями тощо. Разом з тим для Угорщини так само є актуальним питання

реагування на війну Росії з метою захистити угорську нацменшину в Україні та забезпечити її далі безпечно й мирне життя в суверенній і правовій державі.

Зважаючи на це, на сучасному етапі в українсько-угорських відносинах можна виокремити такі риси.

1. Глибока криза політичного діалогу на найвищому рівні, яка полягає у відсутності конструктиву й бажання шукати спільні точки дотику з огляду на політичні та ціннісні орієнтири сторін; у публічному просторі між сторонами переважає різка та критична риторика.

2. Обопільне упереджене сприйняття позицій одне одного в угорському та українському суспільствах, підживлюване медіа. Таку ситуацію в минулому супроводжувала, серед іншого, відсутність широкого представлення в публічному просторі об'єктивної інформації угорців про українців і навпаки. Сьогодні ж негативними тенденціями є гіперболізація взаємної «загрозливості» сторін – через це угорців (часто не розділяючи суспільство і владу) можуть сприймати в Україні як тих, хто шкодить перемозі; українців в Угорщині можуть сприймати як джерело власних економічних проблем, не до кінця усвідомлюючи, що цим джерелом є агресія РФ.

Наразі не вбачається можливостей істотного трансформування політичної позиції Угорщини щодо російсько-української війни. У майбутньому зміна угорсько-українських відносин і підходу Угорщини до реагування на війну залежить від таких взаємопов'язаних чинників:

- *політика угорського уряду щодо Росії* – як довго керівництво держави буде готове підтримувати політичний та економічний діалог з РФ;

- *комунікація Угорщини з партнерами в рамках європейських та євроатлантичних структур* – на політичні рішення уряду можуть впливати: сусіди в Центральній Європі (Польща, Чехія, Словаччина); Європейська комісія (через питання фінансування з фондів ЄС); Сполучені Штати (це особливо актуально в контексті виборів у США 2024 р.);

- *внутрішній суспільно-політичний та економічний контекст в Угорщині* – очевидно, що на політику й риторику уряду впливають настрої електорату, які залежать від економічної та соціальної стабільності в державі. А ця стабільність є доволі хиткою – через наслідки війни, енергетичну кризу, конфлікти з ЄС. Отже, політичне керівництво Угорщини ще тривалий час може використовувати питання російсько-української війни та її оцінки для протидії опозиції.

Успішна євроінтеграція України в цілому є прийнятною для Угорщини з огляду на її позитивне ставлення до ідеї розширення Євросоюзу. Вступ України до ЄС є вигідним для угорської держави – загалом це перспектива посилити голос держав Центральної та Східної Європи в об'єднанні.

Розділ 2. ПОЗИЦІЇ НАЙВПЛИВОВІШИХ ДЕРЖАВ ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАЛУЧИТИ ЇХ ЗАДЛЯ ПРИПИНЕННЯ ВІЙНИ

За понад рік героїчної боротьби проти російських загарбників наша країна здобула підтримку більшості демократичних держав, проте серед них мало представників так званого Глобального Півдня – вони майже одноставно тримають нейтральну позицію щодо російсько-української війни. Власне, і війною це протистояння не називають, уникаючи визнання агресії Росії, а тому переважно вживають назви «українська криза» або «конфлікт в Україні».

Поки провідні демократичні держави намагаються відповісти на виклик масштабної агресії ядерної держави – постійного члена Ради безпеки ООН, представники Глобального Півдня закидають Заходу «розпалення конфлікту» через постачання зброї Україні та озвучують побажання до обох сторін швидше сісти за стіл переговорів, щоб запобігти ескалації непотрібної їм «української кризи».

Варто уточнити, що термін «Глобальний Південь» є доволі контроверсійним і потребує обережного використання в науковому обігу, а в майбутньому – можливо, й цілковитої відмови від нього. Тим більше, що в самих цих державах убачають у цьому означенні певний дискримінаційний складник. На офіційному рівні Україна обирає як перспективніший двосторонній діалог, а не спільну стратегію щодо Глобального Півдня.

Переважно він представляє колишню «третю силу» у світовій політиці – Рух неприєднання, який досі послуговується принципом невтручання, у тому числі як алібі за традиційно дружні зв'язки з Росією. У державах, які відносять до Глобального Півдня, мешкає більшість населення світу, там накопичено багато засобів виробництва і можливостей для аутсорсингу, а темпи зростання є досить високими. Недавнє означення «держави, що розвиваються» уже не вповні відповідає цьому поняттю, оскільки Глобальний Південь об'єднує дуже різні країни – від Аргентини до Індії, а іноді до цієї групи відносять навіть Китай. Усі вони мають різні темпи зростання та економічні показники, різні політичні системи та соціальні структури.

Цих країн дуже багато, і не всі були залучені до так званого «третього світу» часів Холодної війни, адже серед них є й досі фактично комуністичні держави (В'єтнам) і країни з колишніми військовими режимами та капіталістичним устроєм економіки (Аргентина, Таїланд). Їх об'єднує бажання брати активнішу участь у міжнародних політичних та економічних процесах з метою встановлення справедливішого світоустрою. Часто ці держави єднає передусім антиамериканізм, неприйняття всього, що походить зі США та Західної цивілізації загалом, що є наслідком колоніального минулого або епохи нерівноправних міжнародних

відносин. Звідси зрозумілим стає небажання засуджувати теперішній самопроголошений «форпост антизахідної боротьби» – Російську Федерацію; закономірний і заклик (особливо на першому етапі повномасштабного нападу на Україну) поважати безпекові інтереси РФ.

Наміри боротися за справедливий світовий порядок – це заявка на збільшення ваги в сучасних міжнародних відносинах. Проте різні країни мають неоднакові можливості долучитися до цього процесу. Тому в доповіді зосереджуємо увагу на тих державах Глобального Півдня, які мають ресурсний потенціал та дипломатичні можливості впливати на міжнародні події. Ідеться насамперед про Республіку Індію та Бразилію, які істотно вирізняються з-поміж інших держав – через амбіції, можливості та активність, у тому числі й щодо можливого залучення до переговорів про завершення війни.

2.1. Республіка Індія

Республіка Індія (РІ) від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну демонструє відданість своїм традиційним принципам зовнішньополітичної діяльності – нейтралітету й невтручання, а також пріоритету розв'язання будь-яких проблем мирними засобами. Заклики до миру й декларування неодмінності дотримуватися принципів територіальної цілісності та суверенітету є проявом такої позиції. З наполегливою незмінністю Індія відмовляється офіційно засудити агресію Росії і називає події в Україні не війною, а «українською кризою».

Значною мірою така позиція зумовлена історичним чинником. Від самого початку існування як незалежної держави Республіка Індія реалізує незалежний зовнішньополітичний курс і дотримується позиції так званого «позитивного нейтралітету», який став кредо її міжнародної діяльності в часи Холодної війни. Нейтралітет, повага до суверенітету й територіальної цілісності держав та невтручання у внутрішні справи інших країн, взаємовигідне співробітництво з країнами різного політичного та економічного розвитку – принципи мирного співіснування, «Панча шила», яких Індія дотримується від середини 50-х років минулого століття.

Після закінчення ери біполярного протистояння РІ загалом і далі провадить свою традиційну нейтральну лінію та наполягає на потребі залагоджувати конфлікти мирним шляхом (щоправда, у разі російсько-української війни не вказує – у який, власне, спосіб це можливо). Заклики до мирного врегулювання мають за мету зайвий раз відзначити миролюбність і толерантність зовнішньополітичної стратегії Індії. З іншого боку, небезпечний розвиток подій в Україні змушує офіційних осіб РІ звернути увагу на виклики й загрози, спричинені агресією РФ, та ретельно зважувати кожен крок у відносинах з «давнім другом», щоб не дратувати інших стратегічних партнерів та не ризикувати втратою свого миролюбного іміджу.

Можна прогнозувати, що РІ й надалі буде дотримуватися «стратегічної автономії» і продовжувати балансування між різними центрами сили, розвивати зв'язки з провідними світовими акторами (передусім – партнерами з англomовних країн), а також реалізовувати активну багатосторонню дипломатію. Принцип активного долучення до різних форматів забезпечує високий ступінь присутності Індії на міжнародних майданчиках різного рівня – глобального, міжрегіонального та регіонального.

Саме на засади «позитивного нейтралітету» посиляється індійська дипломатія, пояснюючи своє голосування в ООН від початку війни у 2014 р. щодо резолюцій, чутливих для України: найчастіше Індія утримувалася, а декілька разів навіть підтримала Росію (голосування резолюцій із засудженням порушення прав людини в Криму). Водночас РІ не визнала тимчасово окуповану територію Республіки Крим російською і далі розвивала відносини як з РФ, так і Україною. Чинний індійський уряд на чолі з Н. Моді, який є прем'єр-міністром уже другий термін (від 2014 р.) жодного разу не робив офіційних заяв щодо російської агресії та демонстрував свою прихильність уже означеним принципам. Офіційна позиція залишилася нейтральною і з початком великої навали РФ на Україну 24 лютого 2022 р.

Проте ставлення РІ до подій в Україні все ж не було абсолютно однаковим протягом року війни: якщо спочатку лунали сумнозвісні наративи про те, що НАТО й США спровокували «спеціальну військову операцію» Росії в Україні, то після першого вдалого контрнаступу ЗСУ вони поступилися виваженішим оцінкам. Акценти в індійських заявах щодо «української кризи» дещо змінилися: усе менше йдеться про «законне право Росії дбати про свої безпекові інтереси на тлі провокативної поведінки НАТО і США», натомість почастишали застереження про недоречність розв'язання спірних питань воєнним шляхом та створення небезпечних ситуацій у світі. Восени 2022 р. індійське керівництво та офіційні особи декілька разів наголошували на тому, що будь-який конфлікт має бути залагоджено дипломатичним шляхом, а в сучасному світі немає місця для війни.

Для Індії війна РФ проти України є вкрай незручною, оскільки змушує маневрувати між західними союзниками та партнерами в Азії, передусім – самою Росією. РІ й далі співпрацює в багатосторонніх форматах як з РФ (ШОС, БРІКС), так і зі США (QUAD). Індія негативно ставиться до агресії та ядерного шантажу РФ, у той самий час, на відміну від партнерів по «Четвірці», не приєднується до західних санкцій проти Росії і продовжує купувати дешеву російську нафту, обумовлюючи це національними інтересами країни⁵⁰.

⁵⁰ Після зменшення закупівель улітку, у жовтні 2022 р. Індія знов збільшила імпорт російських енергоносіїв, і тепер РФ є її найбільшим постачальником нафти (23 %), обігнавши традиційних експортерів – Ірак (20,5 %) та Саудівську Аравію (16 %). У квітні 2023 р. повідомляли, що частка ОПЕК в імпорті нафти до Індії впала у 2022/23 рр. найшвидшими темпами до мінімуму за останні 22 роки – до 59 % з приблизно 72 % у 2021/22 рр. Індія, яка в минулому рідко купувала російську нафту через високі витрати на транспортування, зараз є головним клієнтом РФ: Індія і купує близько 1,6 млн барелів російської нафти на день, близько 23 % від її загального імпорту в 4,65 млн барелів на день. Див.: URL: <https://tribune.com.pk/story/2413405/russian-oil-slashes-opecs-share-of-indian-market>

Таким чином, війна в Україні відкриває нові можливості для індійського бізнесу в РФ (Індія вже має досвід співпраці з підсанкційним Іраном), хоча й створює значні ризики. У своїх намаганнях посилити власну геополітичну вагу Індія, яка є одночасно партнером Заходу й Сходу, і далі використовуватиме свої важелі для впливу на Росію та співпрацюватиме з нею.

Однак що довше триватиме війна в Україні, то менше простору залишається в РІ, яка не бажає остаточного відмежування від західних країн. Навіть якщо Росію і не називають відверто порушницею міжнародних правил, в Індії її політику в непрямих заявах піддають осудові. Тим часом Індія зберігає і розвиває відносини стратегічного партнерства з РФ, займаючи нішу, яка утворилася внаслідок західних санкцій проти агресора. Це зайвий раз доводить, що політика країни залишатиметься проіндійською, а не проросійською, як іноді довільно трактують позицію Індії.

2.1.1. Російсько-українська війна як виклик головуванню Індії в G20

Від 1 грудня 2022 р. Республіка Індія розпочала головування в G20 – впливовому клубі головних світових акторів. Це покладає на неї особливу відповідальність: під час головування в G20 від РІ буде залежати модальність відносин з провідними центрами, силами, країнами, що зростають, і державою – порушником норм міжнародного права – РФ. РІ перейняла головування від Індонезії у вкрай складні для глобальної системи часи, коли світ опинився перед викликами різноманітного штибу – від змін клімату до ескалації конфліктів.

Серед останніх самі індійці виокремлюють російсько-українську війну – за безпрецедентністю очевидного порушення міжнародного права, жорстоких дій та злочинів проти людяності. Намагання сприяти закінченню війни було заявлено як один з пріоритетів головування не тільки з практичного погляду, але й для зміцнення іміджу РІ – будь-яке посередництво між сторонами, що конфліктують, буде зараховано в актив індійської дипломатії. Також президентство в G20 розглядають у РІ як можливість продемонструвати свій потенціал держави не регіонального, а глобального рівня, залученої до подолання головних проблем людства. Тож в Індії вбачали цей рік не просто як чергову ротацію в дипломатичній відповідальності, а як виклик та водночас шанс для власного посилення.

В інтересах Індії – збереження балансу сил, що може гарантувати припинення війни в Україні, тому Республіка зберігатиме потенціал щодо можливого посередництва в російсько-українському конфлікті, оскільки це відповідає заявленим цілям головування.

Неможливість підписати спільні комюніке під час двох важливих самітів G20 міністерського рівня в Індії саме через питання війни в Україні призвела до прояву небезпечної тенденції – закликів відсторонитися від російсько-української війни, оскільки РІ як країна-голова не спромоглася досягти бажаного консенсусу⁵¹.

⁵¹ У цьому контексті знаковою стала заява одного з лідерів індійської команди головування у G20 Амітабга Канта 15 березня: «Світ має відійти від війни в Україні, зосередитись на бідності та інших глобальних проблемах». Війна, на його думку, завела світ у глухий кут, потрібні термінові дії для розв'язання проблеми дедалі більшої глобальної бідності та боргів країн, що розвиваються. Кант зазначив, що Європа не може

Оскільки Республіка Індія від самого початку свого головування у «Двадцятці» намагалася сфокусувати свою діяльність на забезпеченні потреб Глобального Півдня, зараз вона намагається говорити від імені багатьох занепокоєних країн усього світу.

За рік війни сформувалася неоднозначна позиція РІ: відмова визнати факт російської агресії та засудити її поєднується з визнанням мужності та патріотизму української нації. Одночасно зростає незадоволення увагою, яку приділяють Україні, та безпрецедентною допомогою нашій державі з боку західних партнерів. В Індії висловлюють думку щодо несправедливого розподілу підтримки (у тому числі фінансової) з боку заможних країн, зокрема непропорційно великої допомоги українським біженцям.

РІ усе ще має унікальний потенціал для переговорного процесу, але останнім часом індійські експерти роблять акцент на тому, щоб сприяти порозумінню передусім між РФ та США. Така тенденція є для України скоріш негативною, оскільки поновлює старі проросійські нарративи про те, що в Україні відбувається війна між Росією та НАТО/США. Відповідно, є спроби вкотре позбавити нашу державу суб'єктності, а на додачу – перевести дискусії у звичне річище протистояння Заходу і не-Заходу⁵².

Новою темою для дискусій стає намагання покласти певну відповідальність за війну та особливо її наслідки на заможні західні країни, які «мають надприбутки й повинні відшкодувати збитки від цього конфлікту біднішим країнам»⁵³. Зазначені тенденції свідчать про певну втому і навіть роздратування через війну в Україні, яка спричинила додаткові виклики країнам, що розвиваються. За умов дальшої ескалації можуть виникнути підстави для того, щоб ці держави пристали до вимог «завершити війну за будь-яку ціну», оскільки їхня позиція виходить із захисту власних національних інтересів і фактично не зважає на втрати України в цьому зіткненні. Індія, як голос Глобального Півдня, цілком може взяти на себе таку місію. Тому для України вкрай важливо залишатися почутою і зберігати присутність в інформаційному полі РІ, а також прагнути активізації політичного діалогу з індійською стороною.

зупинити зростання бідності, глобальну заборгованість, інші проблеми розвитку в усьому світі, натомість аж надто сфокусована на Україні: «Коли третина світу перебуває в рецесії, і особливо коли 200 мільйонів людей опинилися за межею бідності, чи може одна війна зупинити весь світ?»
Див.: URL: <https://www.reuters.com/world/india/world-should-move-ukraine-war-focus-poverty-indias-g20-negotiator-2023-03-15/>

⁵² Ідеться про вкрай популярне в Азії бачення: «США та їхні союзники постійно підживлюють війну в Україні, оскільки надають їй величезну кількість зброї». Вашингтон заявляє, що допомагає Україні захищати її території, тоді як Росія стверджує, що «колективний Захід» прагне її знищити: «Постійне поглиблення взаємної недовіри в умовах довготривалого конфлікту є ідеальним рецептом катастрофи».
Див.: URL: <https://www.thehindu.com/opinion/editorial/dangerous-manoevring-the-hindu-editorial-on-the-black-sea-encounter-and-the-risks-posed-by-the-ukraine-war/article66627286.ece>

⁵³ Про це на полях останньої зустрічі у форматі G-20 в Нью-Делі заявив запрошений як гість міністр закордонних справ Бангладеш А.К. Абдул Момін. На його думку, деякі енергетичні та оборонні компанії, які збагачуються на війні в Україні, повинні надати постраждалим менш розвиненим країнам компенсацію принаймні розміром 20 % від своїх прибутків. *Див.:* URL: <https://www.cnbc.com/2023/03/02/bangladesh-foreign-minister-ukraine-war-fallout.html>

2.1.2. Перспективи оптимізації українсько-індійських відносин

26 грудня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський провів телефонну розмову з прем'єр-міністром Індії Нарендрою Моді (а перед тим відбулася розмова між головою ОП А. Єрмаком та радником Н. Моді з питань національної безпеки А. Довалем). Український лідер висловив бажання, щоб індійська сторона брала участь у реалізації його формули миру, тож побажання індійському лідерові успішного головування в G20 набувають чітко окреслених орієнтирів. Своєю чергою, Н. Моді виступив із закликами припинити «конфлікт» та перейти до дипломатичного шляху розв'язання проблем. Разом з тим жодних конкретних пропозицій щодо мирного подолання проблеми та застосування української формули миру індійська сторона так і не надала.

Ця телефонна розмова між лідерами України та Індії була другою від жовтня 2022 р. і відбулася через два тижні після спілкування прем'єр-міністра Моді з президентом Росії Путіним. Під час попередньої розмови з В. Зеленським (4 жовтня 2022 р.) Н. Моді наголосив на важливості безпеки ядерних об'єктів, у тому числі в Україні, а також відзначив, що військового залагодження конфлікту бути не може. Тепер він так само вкотре заявив, що Нью-Делі підтримає будь-які мирні зусилля, спрямовані на припинення «конфлікту в Україні». Також лідери обговорили можливість зміцнення двосторонньої співпраці, і Н. Моді звернувся до української влади з проханням сприяти продовженню навчання індійських студентів, які змушені були покинути Україну⁵⁴. Президент В. Зеленський нагадав, що саме на платформі G20 він оголосив формулу миру і тепер розраховує на участь Індії в її реалізації.

Наступним важливим кроком у налагодженні прямого діалогу з РІ став візит першої заступниці міністра закордонних справ України Еміне Джапарової в Делі 9–12 квітня. Це був перший офіційний візит до Республіки Індії представниці української влади з початку широкої війни, метою якого було створити передумови для продуктивнішого двостороннього діалогу та посилення української позиції в РІ.

У ході візиту Е. Джапарова зустрілася із секретарем МЗС РІ С. Вермою та держсекретарем МЗС РІ М. Лекхі. Сторони обговорили посилення двосторонньої взаємодії, зокрема, проведення політичних консультацій, обмін візитами на високому та найвищому рівнях, відновлення роботи міжурядової українсько-індійської комісії з питань торговельної, економічної, наукової, технічної, промислової і культурної співпраці. Українська делегація передала лист від Президента В. Зеленського прем'єр-міністрові Індії Н. Моді та запрошення відвідати Київ індійським високопосадовцям, зокрема радникові з питань національної безпеки А. Довалу.

⁵⁴ Близько 20 000 студентів, більшість з яких навчаються на медичних та інженерних спеціальностях, виїхали з України протягом кількох тижнів після початку вторгнення 24 лютого, лише 1000 студентів повернулися, тоді як майбутнє інших залишається невизначеним. Див.: URL: <https://www.hindustantimes.com/india-news/will-support-any-peace-effort-modi-tells-ukraine-s-zelenskyu-in-phone-call-101672072091384.html>

Упродовж переговорів з офіційними особами РІ Е. Джапарова наголосила, що Президент України Володимир Зеленський буде радий виступити на саміті G20 в Нью-Делі у вересні, де зможе ще раз аргументувати Мирний план України та вимоги щодо переговорів з РФ. Цю ідею представниця МЗС України повторила під час виступу в Індійській раді світових справ (ICWA) з теми «Війна Росії в Україні: чому світ має турбуватися»⁵⁵. Е. Джапарова ще раз наголосила, що Україна вітає будь-які зусилля з припинення військових дій, а Індія, з огляду на її позицію, відіграє в таких намаганнях значну роль⁵⁶.

Візит широко висвітлювала індійська преса, він перебував у центрі уваги індійських експертів. Важливим доповненням до оприявлення української позиції стала надрукована під час візиту в провідній індійській газеті «The Hindu» стаття голови Офісу Президента України Андрія Єрмака «Боротьба з сучасним Кремлем», у якій йдеться про давні культурні зв'язки між українським та індійським народами й про боротьбу українців за свою незалежність сьогодні⁵⁷.

2.2. Федеративна Республіка Бразилія

Бразилія з початку війни уникає прямої критики РФ. Колишній президент Жаїр Болсонару заявляв, що держава не прийматиме чиєїсь сторони.

Основи позиції щодо санкцій сформулював колишній міністр закордонних справ Бразилії Карлос Франса 24 березня 2022 р. – виступаючи в Сенаті, він заявив, що санкції проти Росії «не мають сенсу», тому що «побічні ефекти для третіх країн серйозніші за наслідки для об'єкта, на який вони спрямовані». Таким чином, Бразилія не підтримує санкційну політику проти РФ.

Ситуацію не змінила й новина про різанину в Бучі. 6 квітня 2022 р. уряд Бразилії зробив спеціальну заяву, де йдеться про «велику тривогу», з якою держава «сприйняла новини та зображення насильства щодо цивільних осіб та великої кількості загиблих, багато з яких зі слідами тортур і жорстокого поводження». Керівництво Бразилії закликала не допускати такого надалі та провести незалежне розслідування. Прямого засудження Росії, за прикладом країн Заходу, у тексті заяви не було.

Прихильна позиція Бразилія до РФ в умовах повномасштабної війни зумовлена кількома причинами. Першочергово – бажанням утримати економіку. Основним сектором економіки, який безпосередньо зачепила європейська війна, є сільське господарство Республіки. Це пов'язано з тим, що сектор структурно

⁵⁵ Індійську раду світових справ (The Indian Council of World Affairs) 1943 р. заснувала група індійських інтелектуалів. ICWA є найстарішим аналітичним центром в Індії, який діє під егідою міністерства закордонних справ країни. Від 2001 р. ICWA було оголошено установою національного значення, її очолює віцепрезидент РІ. Рада є майданчиком для виступів високопосадовців Індії та інших країн для озвучення найважливіших ідей та пропозицій. Виступ Е. Джапарової в такому аналітичному центрі посилює увагу до українського питання. Див.: URL: <https://www.icwa.in>

⁵⁶ Див.: URL: <https://www.hindustantimes.com/world-news/ukraine-to-launch-counter-offensive-in-spring-urges-india-to-take-a-pragmatic-approach-towards-russia-s-invasion-101681236040004.html>

⁵⁷ Див.: URL: <https://www.thehindu.com/opinion/op-ed/fighting-the-kremlin-of-today/article66724645.ece>

залежить від імпорту добрив, які широко використовують для вирощування сої та кукурудзи. За даними Національної асоціації з поширення добрив (ANDA), Бразилія виробляє лише 20 % добрив для внутрішнього споживання, що передбачає імпорт решти 80 % з інших країн. У 2021 р. бразильські компанії імпортували з Росії 62 % від загального обсягу добрив, які ввозять. Складність імпорту добрив з Росії через зростання цін на міжнародному ринку та через запровадження економічних санкцій негативно вплине на врожаї сої та кукурудзи в Бразилії, підвищивши собівартість цих товарів. Зростання виробничих витрат може перешкоджати постачанню продукції на міжнародний ринок, знижуючи обсяги експорту та конкурентоспроможність бразильського сільськогосподарського сектору.

У квітні колишній президент Жаїр Болсонару подякував⁵⁸ російському лідерові, який гарантував безпеку постачання добрив (хоча РФ не входить навіть у 15 найбільших торговельних партнерів Бразилії – серед перших там Китай та США).

Окрім цього, за тиждень до початку війни Ж. Болсонару прибув з офіційним візитом до Москви, де зустрівся з російським президентом. МЗС Бразилії вирішило засекретити звіт про цю подію на п'ять років, класифікувавши його дані як «такі, що можуть нашкодити або поставити під загрозу проведення міжнародних переговорів чи міжнародні відносини держав, або такі, що були надані в конфіденційному порядку іншими державами чи міжнародними організаціями». Імовірно, під час зустрічі очільник Кремля запевнив бразильського президента в безпеці постачань добрив під час агресії проти України.

Разом з тим соціопитування⁵⁹ показують, що 56 % бразильців мають негативне уявлення про Росію; 6 % заявили, що продовжують ставитися до Росії скоріше позитивно; 25 % зберігають нейтральне ставлення. До США позитивно ставляться 33 %; до Європи – 37 %. Інші опитування⁶⁰ свідчать, що 91 % бразильців стежать за подіями в Україні – надзвичайно високий показник з огляду на байдужість бразильців до зовнішньої та міжнародної політики. 62 % опитаних виступили на боці України; 6 % – на боці Росії; 32 % – не визначилися.

При цьому 65 % опитаних підтримують зайняту Бразилією позицію нейтралітету, а 35 % виступають проти, що також відчутно з огляду на традиційну політику нейтралітету Бразилії. Це означає, що Україна має шанс активізувати медіаприсутність для правдивого інформування бразильської громадськості щодо зусиль України й ходу війни.

⁵⁸ Див.: URL: <https://www.correiobraziliense.com.br/politica/2022/04/4999841-bolsonaro-teremos-inflacao-pela-frente-ainda-a-de-alimentos.html>

⁵⁹ Див.: URL: <https://www.poder360.com.br/poderdata/no-brasil-98-sabem-da-guerra-na-ucrania-mostra-poderdata/>

⁶⁰ Див.: URL: <https://exame-membercenter-static.s3.us-east-2.amazonaws.com/imagens/EXAME+IDEIA+ESPECIAL+GUERRA+UCRANIA+EDITORIAL.pdf>

З приходом до влади в січні цього року нового президента Луїса Інасіу Лула да Сілви позиція Бразилії принципово не змінилася. Хоча Лула да Сілва неодноразово засуджував РФ за напад на Україну, втім, у своєму інтерв'ю «Time»⁶¹ він заявив, що винуватцем у війні є не тільки Росія, але й США та ЄС, які мали б гарантувати Москві, що Україна ніколи не стане членом НАТО, оскільки саме перспектива інтеграції України в Альянс і стала причиною російської агресії.

Так само він звинуватив й українського президента, стверджуючи, що якби той насправді не хотів війни, то сів би за стіл переговорів з російським візаві. Лула закликає до мирних переговорів та створення «клубу миру» – держав, які потенційно можуть взяти на себе роль посередника в політичному врегулюванні російсько-української війни та переговорному процесі.

Лула да Сілва не підтримує ініціативи надати Україні зброю. Свою позицію він виклав в інтерв'ю іспанському виданню «El País»⁶², яке вийшло 27 квітня ц. р. За словами бразильського президента, канцлер Німеччини Олаф Шольц під час візиту до Бразилії в січні цього року попросив його передати Україні танкові боєприпаси – їх країні свого часу надав Берлін. Лула да Сілва відмовився, оскільки, на його думку, це означало би вступ Бразилії в «незрозумілий військовий конфлікт».

Він заявив, що війна «пов'язана з політичними інтересами й виборчими стратегіями», хоча не уточнив, чіми саме. Да Сілва закликав «незацікавлені сторони» випрацювати мирну угоду для завершення війни; виголошував, що Сполучені Штати та європейські союзники нібито затягують війну, надаючи зброю Україні. Білий дім звинуватив Лулу в «мавпуванні» російської та китайської пропаганди, а Міністерство закордонних справ України неодноразово запрошувало політика відвідати країну, аби зрозуміти справжні причини та сутність російської агресії.

На сьогодні перспектива можливого візиту бразильського президента до України видається малоймовірною. Частково позиція Лули да Сілви мотивована відсутністю для Бразилії безпосередньо екзистенційної загрози з боку іншої, тим паче ядерної, держави. Понад те, навряд чи вдасться віднайти інструменти, які б спонукали бразильські еліти переглянути комунікації з РФ, яка входить до БРІКС (Бразилія – РФ – Індія – Китай – ПАР). Лула да Сілва стояв біля джерел створення цього об'єднання, один із напрямів роботи якого полягає в зміцненні національних валют та в розвитку дедоларизації – з метою створити «справедливішу» світову фінансово-економічну систему. Окрім цього, Лула да Сілва виступає за формування багатопольярного світопорядку і розглядає РФ як один зі світових центрів сили.

Загалом активізація бразильського президента щодо російсько-української війни відбиває геополітичні прагнення та цілі, які Лула да Сілва визначає для

⁶¹ Див.: URL: <https://time.com/6173232/lula-da-silva-transcript/>

⁶² Див.: URL: <https://english.elpais.com/international/2023-04-27/lula-da-silva-both-sides-want-to-win-but-a-war-doesnt-always-need-a-winner.html>

країни, а саме затвердження Бразилії як одного зі світових центрів сили. До того ж позиціювання бразильського президента підтверджує регіональну латиноамериканську тенденцію геополітичного відходу від гегемонії США. Це почалося з виборів Андреса Мануеля Лопеса Обрадора в Мексиці 2018 р., набуло сили з виборами Альберто Фернандеса в Аргентині 2019 р. та Густаво Боріча в Чилі 2021 р. і було закріплено приходом до влади Луїсу Інасіу Лула да Сілва в Бразилії та Густаво Петро в Колумбії 2022 р. Позиція Бразилії є до певної міри відбиттям розходження «північних» та «південних» демократій: демократій Західного світу та демократій т. зв. Глобального Півдня, які мають особливу позицію щодо світових конфліктів та власну, історично та економічно зумовлену мотивацію.

Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЄДНОСТІ ДЕМОКРАТІЙ

3.1. Вплив результатів майбутніх виборів у ключових державах – партнерах України на їхню політику

США. Трансатлантична єдність, що яскраво виявилася у всебічній підтримці України, не здолала ознак фундаментальної напруженості, яку дедалі частіше помічають у відносинах США та Європи. Вітаючи лідерство США у військовій, економічній і політичній допомозі Києву, європейці прагнуть поширити цю тенденцію конструктиву й взаємодії на весь спектр трансатлантичних відносин. А надто коли зважити, що вже нині президентські вибори в США 2024 р. розглядають як значний ризик і однозначний виклик для перспектив трансатлантичного партнерства.

Після бурхливої зовнішньої політики адміністрації Д. Трампа підтримка Дж. Байденом зміцнення східного флангу НАТО, радикальні зміни в політиці стримування та оборони Альянсу, значне нарощування військової присутності США в Європі «для захисту кожного дюйма території союзників» мали почати новий етап трансатлантичного зближення.

Однак досі є і певні розбіжності – неспроможність досягти згоди щодо Трансатлантичного партнерства у сфері торгівлі та інвестицій, криза довіри в торгівлі, що виникла внаслідок ухвалення Закону про зниження інфляції (IRA)⁶³.

Європейські держави занепокоєно спостерігають за поляризацією міжпартійних відносин у США, яка оприявилася під час проміжних виборів восени 2022 р. з огляду на потреби в стабільності трансатлантичних відносин.

Усередині Республіканської партії неприпинюване напруження між крилом активних інтервенціоністів та ізоляціоністами «America First» увиразнює відсутність єдиного бачення щодо України. Однак уже зараз республіканці все частіше вимагають від Європи активізації – і вказують на бездіяльність і недостатність зусиль з боку європейців як на провал дипломатії адміністрації Байдена.

На збереження й розвиток міжнародної коаліції з підтримки України відчутно впливають сусідні європейські держави. Польща і Словаччина з 24 лютого 2022 р. продемонстрували один з найвищих рівнів солідарності та допомоги Україні в протидії російській збройній агресії. Також партнери послідовно підтримують європейську та євроатлантичну інтеграцію України, захищають її позицію в рамках багатосторонніх міжнародних майданчиків. Восени 2023 р. в обох державах будуть проходити парламентські вибори, результати яких

⁶³ Europe accuses US of profiting from war. URL: <https://www.politico.eu/article/vladimir-putin-war-europe-ukraine-gas-inflation-reduction-act-ira-joe-biden-rift-west-eu-accuses-us-of-profiting-from-war>

можуть вплинути на інтенсивність перебігу як двостороннього політичного діалогу, так і лобіювання інтересів України у світі.

Менше ця ситуація стосується **Республіки Польщі**, де в цілому як нинішня керівна політична сила (коаліція правих партій на чолі з «Правом і Справедливістю»), так і опозиція (ліберальна «Громадянська коаліція»), що конкуруватимуть на виборах, позитивно ставляться до України та надання їй всебічної підтримки, зокрема постачання важкої зброї та лобіювання нашого вступу до ЄС і НАТО. Разом з тим наростання внутрішньополітичних розбіжностей (усередині керівної коаліції, між опозиційними силами, між урядом і президентом), а також ускладнений діалог Польщі з європейськими інституціями через питання верховенства права й економічного відновлення здатні впливати на певні аспекти відносин з Україною. Прикладом цього вже є так звана «зернова криза» і тимчасове блокування імпорту сільськогосподарської продукції з України сусідніми державами й Польщею зокрема, на позицію якої в цьому процесі серйозно впливає наближення виборів (польські аграрії є важливим електоратом керівної коаліції).

Однак у будь-якому разі для України результати парламентських виборів у Польщі не вплинуть на підтримку останньої в протидії російській агресії та захисті українських інтересів на міжнародній арені.

Дещо інакшою є внутрішньополітична ситуація в **Словацькій Республіці**, де дострокові парламентські вибори призначено на 30 вересня 2023 р. Відповідна ситуація виникла через внутрішньополітичну нестабільність у державі, яка вилилася в парламентський вотум недовіри словацькому уряду та розвал керівної коаліції центристських партій (OLANO, «Ми – родина», «Свобода і солідарність» (SaS) і «За народ»). Для України майбутній перебіг виборів у Словаччині та їхні результати є важливими з погляду перспектив збереження наявного рівня підтримки нашої держави в боротьбі з повномасштабним російським вторгненням. Як відомо, попередній уряд Словаччини (наразі він – тимчасовий) на чолі з прем'єр-міністром Едуардом Гегером вважався проукраїнським і був готовий ухвалювати серйозні політичні рішення щодо реагування на російську збройну агресію проти України (включно з постачанням важкої зброї).

Разом з тим на суспільно-політичному й побутовому рівнях у державі є проросійські настрої, підживлювані російськими ЗМІ, які донедавна активно діяли в країні, а також діяльністю партії «Smer» («Курс – соціальна демократія»), відомим представником якої є колишній прем'єр-міністр держави Роберт Фіцо. У разі здобуття великої кількості голосів на виборах проросійської опозиції («Smer», а також партії «Голос» іншого експрем'єра Петера Пеллегріні) дальша підтримка України, а також консолідація позиції Словаччини зі своїми європейськими партнерами в питаннях реагування на російську війну (запровадження наступних санкцій) може серйозно ускладнюватися.

Для України також важливим є розвиток внутрішньополітичної ситуації в **Болгарії**, де нещодавно вкотре пройшли парламентські вибори. Їхні результати

продемонстрували збереження впливу прозахідних політичних сил, представлених коаліцією ГЄРБ та «Союзом демократичних сил», а також блоком партій «Продовжуємо зміни» і «Демократична Болгарія». Разом з тим третє місце на виборах зайняла проросійська ультраправа партія «Відродження», яка набрала 14,4 % (тоді як пів року тому на аналогічних виборах її показник був 10 %). Таким чином, в умовах збереження тиску РФ на політичні, економічні й суспільні кола в Болгарії є ризики дедалі більшого зростання популярності та впливу всередині держави проросійських політичних сил.

3.2. Роль нових військово-політичних альянсів у збереженні коаліції

Напад РФ на Україну став каталізатором перегляду чинних форматів регіональної співпраці щодо їх адаптації до нових реалій міжнародного середовища. Відтак, після 24 лютого 2022 р. на першому місці порядку денного «Люблінського трикутника» постало питання безпеки й надання всебічної підтримки Україні. У листопаді 2022 р. прем'єр-міністри Польщі, Литви та України підписали спільну заяву за результатами зустрічі в Києві, у якій закликали міжнародну спільноту визначити чіткою спільною метою відновлення територіальної цілісності України та звільнення всієї її тимчасово окупованої території⁶⁴. Також партнери України зазначили про готовність активізувати дискусію в Альянсі щодо запрошення України до переговорів про вступ до НАТО; підтвердили дальше військове та оборонне співробітництво з використанням потенціалу НАТО та ЄС.

У січні 2023 р. за результатами нової зустрічі голови держав «Люблінського трикутника» підписали спільну декларацію, оголосивши про надання Україні танків «Leopard» у рамках міжнародної коаліції. На сьогодні відповідний формат є важливим інструментом тристоронньої політичної і військової взаємодії, через який Україна отримує можливість лобювати свої безпекові інтереси на інших партнерів у регіоні Центральної та Східної Європи.

Такі багатосторонні формати міждержавної взаємодії, як «Кримська платформа» та «Європейська політична спільнота», дають змогу формувати широку коаліцію на підтримку України не лише серед найближчих і найдавніших партнерів, а залучати ширше коло світових гравців. У другому міжнародному саміті «Кримської платформи», що відбувся в серпні 2022 р., узяли участь 59 держав і міжнародних організацій, серед яких – Австралія, Канада, Нова Зеландія, Японія, а також держави Латинської Америки й Африки⁶⁵.

Міжнародні партнери, представники іноземних держав, НАТО, ООН, Європейської ради, Єврокомісії, Ради Європи, ОБСЄ, Організації американських

⁶⁴ Див.: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zayava-premyer-ministriv-ukrayini-litovskoyi-respubliki-ta-respublika-polshcha-pro-rezultati-zustrichi-lyublinskogo-trikutnika>

⁶⁵ Див.: URL: <https://ua.krymr.com/a/news-krym-samit-krymska-platforma-krainy-i-mizhnarodni-orhanizatsi-spysok/32002577.html>

держав та ГУАМ висловили повну підтримку територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України в її міжнародно визнаних кордонах, наголосивши на невідмінності деокупації Криму⁶⁶.

Кардинальна зміна стратегічного середовища безпеки на європейському континенті вимагає не просто єднання держав у рамках наявних регіональних об'єднань – ідеться про більшу інклюзивність і залучення до обговорення порядку денного країн, які безпосередньо впливають на безпеку і стабільність Європи в широкому контексті. Саме тому серед запрошених на першій зустрічі «Європейської політичної спільноти» 2022 р. були Велика Британія, Туреччина, Норвегія, учасниці Асоційованого тріо (Україна, Молдова, Грузія), Вірменія та Азербайджан, держави Західних Балкан.

ЄПС підтвердила відданість держав-учасниць політиці мирного співіснування й гуртування довкола питань, що становлять для них спільний інтерес (попри низку системних розбіжностей). Під час зустрічі було надіслано чіткий сигнал для України про беззаперечну підтримку її територіальної цілісності й надання всебічної допомоги в протидії російській збройній агресії. Україна має можливість скористатися дальшими зустрічами ЄПС для просування своїх національних інтересів і забезпечення практичною підтримкою з боку партнерів.

Збереження міжнародної коаліції на підтримку України через «віддалені» від європейської безпеки формати взаємодії (такі як QUAD) відбувається опосередковано. Участь низки «заможних демократій» – США, Японії, Австралії та Індії – у Чотиристоронньому діалозі з питань безпеки підтверджує усвідомлення державами важливості стримувати агресивних міжнародних акторів, які можуть порушувати регіональний баланс сил. І хоча в цьому разі мова не про Росію, для України є вигідним наявність ще одного регіонального формату з «неєвропейськими» учасниками, які виступають за безпекову стабільність і проти ведення агресивної політики недемократичними державами.

Так само й розвиток військово-технологічного співробітництва між США, Великою Британією та Австралією в рамках AUKUS свідчить про зміну підходів ключових світових гравців до оцінки сучасних безпекових викликів і загроз, а також розуміння взаємозалежності тих безпекових процесів, які відбуваються на європейському континенті й в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. У зв'язку з цим розвиток військової співпраці з Австралією, як і її запрошення на останній саміт НАТО, демонструє готовність євроатлантичних держав розширювати «географію» міжнародних партнерів для консолідації зусиль у протистоянні поточним і майбутнім загрозам, зокрема шляхом обміну й розроблення новітніх технологій озброєння.

⁶⁶ Див.: URL: <https://crimea-platform.org/second-summit/>

3.3. Можливість реформування ключових міжнародних безпекових організацій

З початком широкомасштабної агресії Росії проти України питання реформування міжнародних безпекових організацій (РБ ООН та ОБСЄ) стало особливо актуальним.

Як член Ради Безпеки ООН Росія багаторазово порушувала Статут організації, паралельно просуваючи на відповідному майданчику власну пропаганду. РФ регулярно використовує своє право вето для блокування рішень РБ ООН, які націлені на засудження та притягнення Росії до відповідальності через здійснення повномасштабної війни проти України. У цьому контексті Рада Безпеки не справляється зі своєю головною функцією – забезпеченням міжнародного миру та безпеки, у цьому разі – з ефективним реагуванням на широкомасштабну війну на європейському континенті.

На сьогодні є два основних шляхи реформування Радбезу ООН з метою обмежити або виключити звідти Росію – через структурні зміни (реформу) РБ ООН та через досягнення умов, за яких РФ не зможе виконувати функції не лише постійного представника в Раді Безпеки ООН, а й члена організації. Перший варіант полягає в запуску глибинних процесів реформування організації, які можуть зайняти значний час і вимагатимуть складних узгоджень з постійними членами РБ ООН, а також напрацювання нових підходів до функціонування Ради Безпеки. Це може передбачати розширення її складу, перегляд питання статусу постійного члена Ради, модернізацію, обмеження або скасування права вето.

Водночас процес реформування РБ ООН шляхом збільшення кількості постійних та непостійних членів та обмеження права вето можуть підтримати більшість членів організації, які, наприклад, погодяться скликати Генеральну конференцію ООН й обговорити це питання. Однак реалізація цього варіанта є довготривалою та складною з погляду впровадження.

Другий варіант полягає в позбавленні Росії статусу члена ООН через невідповідність процедури її прийняття до організації. Такий хід є реалістичнішим, оскільки не потребує структурних змін в ООН. А проте для його реалізації можуть знадобитися зміни до Статуту Організації. Суть цього варіанта полягає в доведенні неправомірності поточного статусу й членства держави з назвою «Російська Федерація» не лише в складі Ради Безпеки, але й у самій ООН. 1991 р. «СРСР» було замінено «Російською Федерацією» в Раді Безпеки без жодних документальних процедур чи голосувань.

Згідно зі Статутом ООН, щоб держава з назвою «Російська Федерація» отримала членство, за це треба однозгідно проголосувати в Радбезі, далі – в Генеральній Асамблеї ООН, а потім рішення має бути ратифіковано парламентами мінімум двох третин держав-членів Організації (129 держав). Тим часом найважливішою вимогою до держави, яка хоче стати членом ООН, відповідно до ст. 4 Статуту ООН, є миролюбність. У такому разі, якщо процес

прийняття Російської Федерації до ООН буде ініційовано, імовірним результатом голосування в рамках Генасамблеї ООН стане відмова приймати РФ через її збройну агресію проти України. Таким чином, Україна має всі умови для запуску процедури юридичного оскарження членства РФ в ООН⁶⁷.

Сьогодні спроби певних держав-членів ООН послабити механізм РБ або ж позбавити її постійних членів права вето в усіх випадках наштовхнулися на опір кількох або всіх членів п'ятірки. Заперечення щодо бодай поверхової корекції тексту Хартії навіть редакційного штабу зазнавали невдачі. У разі жорсткішого тиску в напрямі ізоляції країни-агресора в РБ чи в ООН загалом не можна виключати загрози виходу її та ряду її союзниць – впливових країн – з ООН і створення «паралельної універсальної організації».

Як і у випадку Ради Безпеки ООН, агресія Російської Федерації проти України актуалізувала проблему функціонування Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) – установи, покликаної сприяти безпековій стабільності та міждержавній мирній співпраці на європейському континенті.

Неправомірні дії Росії в Україні призвели до порушення довіри та співпраці між державами-членами ОБСЄ, підриваючи основні принципи організації та роблячи нинішні механізми запобігання й залагодження конфліктів недієвими. Через позицію Російської Федерації не ухвалюють рішень щодо України (зокрема, щодо продовження мандату Офісу координатора проєктів ОБСЄ в Україні); блокують спільні резолюції; предметом маніпулювання стає питання грошових внесків до Парламентської Асамблеї організації тощо.

ОБСЄ сьогодні є здебільшого трибуною для висловлення позиції країн-учасниць, політичної й інформаційної конкуренції та традиційним місцем для консультацій. Така ситуація вимагає комплексного реформування ОБСЄ, що може передбачати перегляд механізмів моніторингу та звітності в організації, бюрократичних процедур її функціонування й ухвалення рішень в організації.

Варіантом реформування цього складника може стати відмова від прийняття рішень на основі консенсусу (що давало змогу Росії блокувати ініціативи по Україні, які мали широку підтримку з боку інших держав-членів). На сьогодні українська делегація не бере участі в офіційних засіданнях Парламентської асамблеї ОБСЄ через допуск туди російських представників і відмову керівництва організації призупинити членство Росії в ОБСЄ.

3.4. Членство України в НАТО та ЄС як засіб забезпечення сталого миру

3.4.1. Перспектива європейської інтеграції України

Питання наближення, а з часом – і вступу до Європейського Союзу є одним із наскрізних у вітчизняній політиці останнього часу. За минулі роки дійсно

⁶⁷ Див.: URL: <https://analytics.intsecurity.org/exclusion-russia-security-council-iaea/>

зроблено багато на цьому шляху, що дало підстави для оптимістичних заяв офіційних українських представників про можливість отримання Україною повноправного членства в ЄС упродовж найближчих двох років.

23 червня 2022 р. Європейська рада офіційно надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС – це перший з трьох етапів процесу вступу держави до Євросоюзу. Для України він означає перше офіційне та формальне підтвердження її євроінтеграційних прагнень і перспективи одного дня стати членом Європейського Союзу. Наступним етапом є початок процедури офіційних переговорів про членство, який передбачає: ухвалення відповідного законодавства ЄС; підготовку до його впровадження; проведення судових, адміністративних, економічних та інших реформ, неодмінних для відповідності вимогам (критеріям) приєднання держави-кандидата до Євросоюзу. Переговори про членство розпочинаються лише після одностійного рішення всіх 27 держав-членів про те, що держава-кандидат виконала всі проміжні завдання та готова до початку переговорів у рамках конкретного узгодженого формату.

Напередодні рішення Європейської ради про статус України як кандидата Єврокомісія визначила такі сім завдань (кроків), виконання яких є умовою членства нашої держави в ЄС:

- упровадити законодавчу процедуру відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їхньої добросовісності та професійних навичок відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;
- завершити процедуру перевірки добросовісності кандидатів до Вищої ради юстиції та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- посилювати дальшу боротьбу з корупцією, зокрема на найвищому рівні, через активні та ефективні розслідування, а також через надійний послужний список судових обвинувачень і вироків; завершити призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом атестації визначеного переможця конкурсу; а також запустити й завершити процес відбору та призначення на посаду нового очільника Національного антикорупційного бюро України;
- забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з розпрацювання фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF); ухвалити комплексний стратегічний план реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України;
- упровадити антиолігархічний закон для обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя (це має бути зроблено юридично обґрунтованим способом, з урахуванням майбутнього висновку Венеціанської комісії щодо відповідного законодавства);

- подолати вплив корисливих інтересів шляхом прийняття закону про ЗМІ, який узгоджує законодавство України з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та надає повноваження незалежному регуляторіві ЗМІ;
- завершити реформу законодавчої бази щодо національних меншин відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, а також ухвалити механізми для її негайного та ефективного впровадження.

Точної дати старту офіційних переговорів про членство України в ЄС не називають – її уточнюватимуть після повного виконання Києвом наведених завдань, яке може розтягнутися на тривалий час. Крім того, на хід дальшої європейської інтеграції України впливають бойові дії на її території – хоча війна формально не є причиною відмови розпочати процедуру переговорів про вступ, вона може затягнути повноцінну реалізацію всіх наступних потрібних реформ в Україні.

На відміну від представників української влади, очільники європейських інституцій висловлюються стримано щодо часових рамок вступу України та наголошують, що процедура не передбачає чітких хронологічних меж різних етапів, а швидкість вступу залежить від заслуг – темпів і якості реформ країни-кандидата.

У спільній заяві за результатами саміту Україна – ЄС у лютому 2023 р. не згадано терміну початку переговорів про вступ, натомість наведено інший важливий елемент – обіцянка Єврокомісії надати Україні свою попередню оцінку щодо семи рекомендацій до публікації фінального звіту восени цього року. Президент Європейської ради Шарль Мішель зі свого боку запевнив, що сприятиме досягненню рішення країн-членів щодо дальшого просування України на шляху до вступу в ЄС відповідно до звіту Єврокомісії. Отже, європейські посадовці, з одного боку, не говорять про швидкий вступ України, а зміщують фокус на якість українських реформ і процедури, якими керуються європейці в рішеннях щодо розширення ЄС. Проте, з іншого боку, європейські інституції готові допомагати Україні швидше просуватися до вступу – чи то вказуючи на реформи, які треба допрацювати, чи то уникаючи затримки з тим або тим рішенням. Тож якщо Єврокомісія позитивно оцінить прогрес реформ в Україні за 33 розділами *acquis* ЄС⁶⁸, є шанс, що Європейська рада ухвалить рішення про початок переговорів з Україною вже восени 2023 р.

Україна з розумінням ставиться до застережень, що їх висловлюють деякі держави-учасниці ЄС стосовно термінів та умов її приєднання до євроспільноти, зважаючи на багатомірність та складність євроінтеграційного процесу як такого, потребу узгоджувати національні інтереси та шукати компроміси задля досягнення загальноєвропейського консенсусу. Українська сторона свідомо того, що наростання економічних проблем, зумовлених повномасштабною агресією РФ,

⁶⁸ *Acquis* ЄС (з франц. – «добробок») – це надбання європейської інтеграції в політичній, правовій та економічній сферах, яке будується на європейських спільних цінностях, визначених у ст. 2 Договору про ЄС. У політичному й правовому значенні – це комплекс прав і обов'язків держав-членів ЄС. Вони всі зобов'язані поділяти й дотримуватися *acquis* ЄС, якщо не погоджено інакше.

поглиблюватиме скептицизм щодо розширення Євросоюзу, посилюючи тиск на національні уряди.

Розширення має стати наріжним каменем у формуванні зовнішньої політики Євросоюзу та його оточення. Саме прагнення долучитися до високорозвинутого соціально-економічного простору, сформованого згідно з принципами та цінностями демократичного суспільства, становлять основу, рушійну силу й суспільну привабливість Європейського проєкту. Утрата такої привабливості через відкладання прийняття нових членів негативно впливатиме на стратегічну реальність, яку вже визначає конкуренція впливів (КНР, РФ, Туреччини тощо).

Україна зацікавлена в розвиткові супутніх альянсів та форматів («Тримор'я»), уважно вивчає можливості ініціативи Європейської політичної спільноти, запропонованої президентом Франції, однак не погодиться на підміну своєї стратегічної мети – членства в ЄС. Будь-яка альтернатива повноправному членству України в ЄС, що виходить з принципу «Європи різних швидкостей» чи «другої європейської ліги» не лише не відповідатиме інтересам і стратегічній цілі української держави, а й скомпрометує саму ідею європейської єдності, провівши нову лінію розподілу всередині Європи.

Висока динаміка міжнародних процесів вимагатиме швидкої та якісної трансформації європейських інтеграційних процесів, зумовлюючи пошук нових форм взаємодії і співробітництва як всередині об'єднання, так і з його майбутніми членами.

Кожний успішний випадок євроінтеграції зміцнює саму ідею європейської єдності. Так, успішність України на євроінтеграційному шляху стане потужним імпульсом до активізації євроінтеграційних процесів у регіоні Західних Балкан як інструменту забезпечення регіональної стабільності, порушивши двадцятирічну стагнацію та невизначеність. У цьому разі членство в ЄС набуває безпекового та стримувального змісту, істотно знижуючи ризики поновлення етнічних конфліктів. Це твердження справедливе й для інших держав-партнерів, що мають незалагоджені територіальні конфлікти (Грузія, Молдова).

3.4.2. Євроатлантична інтеграція як запорука забезпечення національної безпеки України разом зі зміцненням безпеки Європи

Рух України до членства в НАТО став не менш, а, можливо, і більш нагальним пріоритетом для нашої держави, ніж членство в ЄС. Уходження до союзу точно потребуватиме тривалішої роботи, адаптації законодавства, підготовки до об'єднання ринків тощо. Вступ до НАТО, що є насамперед політичним рішенням, теоретично може відбутися значно швидше. А суспільна підтримка вступу в Альянс нині б'є рекорди і стала ще однією з об'єднавчих ідей для українців.

Українські посадовці роблять заяви, що Україна вже де-факто стала членом НАТО⁶⁹. Вони наголошують, що українські військові мають натовську зброю, якою

⁶⁹ Див.: URL: <https://www.unian.ua/world/ukrajina-de-fakto-stala-chlenom-nato-a-skoro-stane-i-de-yure-reznikov-12108282.html>

вправно користуються, а оборонні структури досягнули потрібного рівня комунікації з партнерами. Крім того, стратегія НАТО на наступні 10 років ураховує, що головною загрозою Альянсу є Російська Федерація. Українська армія – єдина у світі, яка має досвід ведення успішних бойових дій проти російських збройних сил.

Сьогодні НАТО стоїть на боці народу України, її демократично обраних президента, парламенту й уряду, непохитно підтримує незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави в межах її міжнародно визнаних кордонів. Альянс у найсуворіший спосіб засуджує розв'язану Росією проти України жорстоку та неспровоковану загарбницьку війну, яка істотно підриває міжнародні безпеку й стабільність і становить тяжке порушення міжнародного права. НАТО і держави-члени закликають Росію негайно припинити цю війну і повністю вивести свої війська з України, а також забезпечити цілковите дотримання міжнародного гуманітарного права й гарантувати безпечний і безперешкодний доступ для гуманітарних потреб і надання допомоги всім, хто цього потребує.

Поряд з політичною підтримкою, НАТО надає Україні істотну практичну допомогу. На Мадридському саміті у 2022 р. держави-члени Альянсу ухвалили рішення щодо розширення Комплексної програми допомоги (КПД) і наступне збільшення підтримки України. Починаючи з березня 2022 р., у рамках Цільового фонду КПД, Альянс зреалізував низку проєктів, за якими надано сприяння в різноманітних галузях, таких як бойові пайки, паливні матеріали (зокрема авіаційне пальне), армійське взуття, предмети медичного призначення (серед яких аптечки й фармацевтичні препарати), військове навчальне обладнання й обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів. Інші проєкти, разом з наданням Україні додаткової підтримки в галузі «С4» (командування, управління, зв'язок і комп'ютеризація), нині перебувають на різних стадіях розроблення й виконання.

У довгостроковій перспективі Альянс вивчає можливості долучитися до майбутніх зусиль України в галузі повоєнної відбудови й реформ. Держави-члени також вирішили підтримати Україну в здійсненні переходу від обладнання й техніки радянського зразка до сучасних натовських, що сприятиме підвищенню оперативної сумісності зі збройними силами Альянсу.

Водночас держави-члени НАТО істотно збільшили двосторонню підтримку й надають ще більше зброї і техніки, щоб Україна була в змозі реалізувати своє право на самооборону, закріплене в Статуті ООН.

Вони також виділяють вагому фінансову допомогу та забезпечують гуманітарну підтримку, зокрема приймаючи мільйони українських біженців в усіх державах-членах. Активно працює Контактна група з питань оборони України «Рамштайн», до якої входять міністри оборони понад 50 держав (усі члени НАТО та партнери). З початку великої війни РФ проти України відбулося вже вісім засідань цієї групи. На кожному з них учасники підтверджують рішучість «підтримати Україну стільки, скільки треба». За інформацією міністра оборони США Ллойда Остіна, держави-учасниці «Рамштайну» вже надали Україні

55 млрд дол. безпекової допомоги⁷⁰. Узагалі ж після російського широкого нападу НАТО та країни Альянсу надали Україні підтримку на суму майже 150 млрд євро, з яких 65 млрд – це військова підтримка⁷¹.

У вересні 2022 р. Україна подала заявку на прискорений вступ до Північноатлантичного альянсу. У самій організації поки що немає потрібного консенсусу всіх 31 держав-членів. Тим часом рік героїчного опору повномасштабній російській агресії змінив позиції як низки держав, так і самого НАТО щодо України. Зараз вони свідомі того, що саме Україна значною мірою забезпечує прикриття Північноатлантичного альянсу, який було створено для захисту Європи від загрози зі сходу. Зараз цю функцію виконує армія України, зокрема завдяки постачанню натовської зброї.

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг підтверджує, що Альянс готовий бачити Україну у своїх лавах, але спочатку вона має перемогти у війні. За його словами, в Українській державі є вікно можливостей, щоб схилити шальки терезів на свою користь. Під час перебування з візитом у Києві 20 квітня ц. р. він заявив: усі країни-члени НАТО згодні з тим, що Україна має стати членом Альянсу⁷². За його словами, на саміті у Вільнюсі 11–12 липня 2023 р. держави-члени НАТО готуються обговорювати питання членства України та гарантії безпеки для неї, але головним питанням залишається забезпечення перемоги нашої держави у війні. Українська влада, як і все суспільство, очікують від цього заходу нових позитивних сигналів. Утім, проблемою досі є брак одностайності в лавах самого Альянсу щодо підтримки вступу України.

Противники такого рішення побоюються, що вступ України: не посилить НАТО, а може зруйнувати єдність Заходу; зміцнить аргументацію Путіна про зростання небезпеки для РФ й допоможе йому мобілізувати народ на підтримку війни; означатиме негайне застосування ст. 5 Вашингтонського договору й, відповідно, негайний вступ НАТО у війну, яка триває.

Позицію скептиків уособлює заява міністра оборони Німеччини Бориса Пісторіуса про те, що війна є перешкодою для обговорення вступу України до НАТО. За його переконанням, Альянс має ретельно зважувати будь-який крок до прийняття України. «Ви повинні ухвалювати рішення з холодною головою і гарячим серцем, а не навпаки», – сказав він⁷³.

Отже, попри публічну заявку України на членство, її повноцінну взаємодію з НАТО в багатьох компонентах воєнних дій, логістичні, розвідувальні, збройові контакти, позиція Альянсу поки що не змінилася. НАТО послідовно націлене на спільну оборону й стабільність Євроатлантики включно з пострадянським

⁷⁰ Див.: URL: <https://suspihne.media/452394-ostin-ucasniki-ramstajnu-nadali-ukraini-55-mlrd-dolariv-bezpekovoii-dopomogi/>

⁷¹ Див.: URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/14/krayiny-nato-za-rik-nadaly-ukrayini-blyzko-e150-mlrd-dopomogy-z-nyh-65-mlrd-cze-vijskova-pidtrymka/>

⁷² Див.: URL: <https://censor.net/ua/n3413549>

⁷³ Див.: URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/21/7398824/>

простором, який і далі фактично сприймається як політична й економічна реальність з панівною Російською Федерацією.

Такий підхід є наслідком принципу консенсусу, на якому побудовано Альянс, але він контрастує з позицією ряду його членів/групи підтримки (насамперед Північні та Балтійські держави, Польща, Румунія, Чехія, Хорватія). Еволюція тут можлива лише за умови концептуальних змін у позиції провідних членів блоку – США, ФРН, Франції, Італії.

Водночас є потужна група європейських політиків, що відкидають згадані аргументи проти. Вони вважають, що відмова запросити Україну до НАТО під час Вільнюського саміту матиме серйозні негативні наслідки для довгострокової архітектури безпеки на європейському континенті. Це буде чітким свідченням, що Путін має право вето на розширення Альянсу й означатиме, що європейський континент і надалі наражатиметься на серйозні короткострокові та довгострокові ризики для безпеки.

Так, група представників Європейської народної партії в Європарламенті виступила із закликом якнайшвидше прийняти позитивне для України рішення⁷⁴. Вони відкидають доводи скептиків, наголошуючи: членство України – це не лише безпрецедентна можливість посилити військовий потенціал НАТО, а й чинник об'єднання Заходу для гарантування стійкого миру на європейському континенті. Адже сьогодні Україна наодинці бореться за досягнення мети НАТО – стримування РФ як уособлення СРСР, для протистояння з яким і створено Альянс.

На думку цих політиків, запрошення України до НАТО стало б найпотужнішим сигналом для росіян – їхня мрія про відновлення імперії розвіялася. Бо це означатиме, що Україна незворотно опинилася в західному таборі.

Крім того, є різні способи гарантувати, що запрошення України до НАТО вже зараз не стане для держав-членів Альянсу зобов'язанням вступити у війну. Одним з варіантів є внести до такого запрошення положення про набуття чинності ст. 5 Вашингтонського договору лише після перемоги України у війні.

⁷⁴ Див.: URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/23/7156788/>

ВИСНОВКИ

1. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну зумовило серйозне переосмислення концептуальних підходів до перспектив як забезпечення безпеки і оборони Європейського континенту, так і підтримання глобальної стабільності, випрацювання нових пріоритетів і підходів до реалізації зовнішньої політики та всеохопних наслідків для теперішнього світового порядку. Провідні демократичні держави заможної демократії, їхні альянси та об'єднання відбили ці тенденції або в нових стратегічних документах, або в змінах до вже ухвалених.

2. Нова Стратегічна концепція НАТО відображує нові реалії його безпеки. Альянс декларує повернення до своїх першочергових завдань як військово-політичного блоку – стримування та оборони; запобігання та управління кризами; безпеки через співпрацю (кооперативної безпеки). На відміну від попередньої концепції 2010 р., де увагу було приділено моніторингу, оцінкам і запобіганню загрозам превентивними невійськовими засобами, сьогоднішні завдання націлено на чітке реагування Альянсу на стратегічні загрози й виклики. Простежуємо безпрецедентний з моменту закінчення Холодної війни рівень уваги до оборонного складника та військових інструментів, що пов'язано з фіксуванням у документі загрози суверенітету й територіальної цілісності союзників.

3. У Євросоюзі триває активна дискусія щодо міжнародного позиціонування з огляду на формування нової конфігурації світової політичної системи, яку визначатиме глобальне суперництво США – КНР. Зважаючи на безпекову ситуацію в Європі, що склалася внаслідок збройної агресії РФ проти України, ЄС постав перед потребою докорінно переглянути зовнішньополітичну стратегію. Мета – зберегти міжнародний вплив та нову модель розвитку, знаковим складником якої мають стати нові принципи відносин з РФ, що покликані нейтралізувати загрозу від політики держави-агресора та забезпечити її відповідальність за порушення міжнародного права.

4. Широкий збройний напад на Україну остаточно нівелював серед держав Заходу сприйняття Росії (а особливо її керівництва) як раціонального партнера, котрий може відігравати конструктивну роль у формуванні безпекової архітектури в Європі та з яким можливо підтримувати діалог на прагматичних умовах. Ідеологізація конфронтації (розходження щодо питань демократизації та комплексу суспільних цінностей) та посилення загрози збройного протистояння роблять нормалізацію між Заходом та Росією малоімовірною в короткостроковій перспективі.

5. Дальша єдність західних демократій у питаннях стримування Росії та протидії її агресії в Україні буде залежати від можливості знайти компроміс щодо спільних економічних інтересів та готовності нарощувати власний оборонний потенціал і продовжувати й посилювати підтримку партнерів (поза НАТО та інших багатосторонніх і двосторонніх союзницьких договорів), що розділяють цінності ліберальної демократії та модель розвитку вільного ринку.

6. США за підтримки ЄС відіграли ключову роль у створенні єдиної проукраїнської світової платформи на дипломатичному (ООН, ОБСЄ, Рада Європи тощо), оборонному (НАТО, формат «Рамштайн»), фінансовому (МВФ, Світовий банк, ЄБРР тощо) та санкційному полях. Величезним є внесок США й у наданні допомоги Україні (близько 50 млрд дол., з них понад 22 млрд – на озброєння).

Важливим резервом для забезпечення стабільної повноцінної двопартійної підтримки України в США є міжпарламентська група дружби, наразі недостатньо ефективна.

7. Варварські дії РФ в Україні, погрози ядерною зброєю дали підстави провідним демократіям ефективно зупинити військово-технічну допомогу РФ, чого змушені дотримуватися в КНР, як, власне, й у світі взагалі (окрім Ірану та КНДР).

8. Японія солідаризувалась із західними демократіями G7 на тлі спільних загроз з боку РФ та КНР, але й також заради реалізації геополітичних амбіцій, оскільки ця держава прагне досягнути статусу світового центру сили та поборника ліберально-демократичних цінностей. Республіка Корея обійняла стриманішу позицію, пов'язану із занепокоєнням щодо реакції Китаю та Росії.

9. Головування Індії в G20 має велике значення для формування її готовності долучитися до посередницької миротворчої діяльності, використання нейтралізму як вікна можливостей та перетворення в такий спосіб РІ на партнера України. У цьому контексті є потреба роз'яснити, що негативні наслідки війни для країн Глобального Півдня, передусім у галузі харчової безпеки, спричинили не західні санкції, а сам напад РФ на Україну й далі – блокування Росією українських портів.

10. Амбівалентна позиція щодо підтримки України та декларований нейтралітет у російсько-українській війні спричинено прагненням керівництва Туреччини отримати максимальні економічні та іміджеві вигоди на тлі нестабільного соціально-економічного становища держави. Для України важливе збереження ролі Туреччини як посередника в контексті широкомасштабної агресії Росії та як партнера у військово-технічній співпраці.

Дальша трансформація позиції Туреччини можлива після її активнішого залучення до євроінтеграційних процесів, зокрема: відновлення діалогу щодо членства Туреччини в ЄС; відкриття ширших можливостей для доступу вироблених у Туреччині товарів і послуг до ринку заможних демократій; активізація участі ключових держав та інституцій Заходу у врегулюванні питань регіональної безпеки на спільній із Туреччиною позиції.

11. Перспективи трансформації політичної позиції Угорщини щодо реагування на російсько-українську війну та надання Україні потрібної підтримки залежить як від внутрішньополітичного контексту в Угорщині, так і від зосередженості обох держав на питаннях, що становлять спільний і нагальний інтерес.

12. Проукраїнська коаліція не є глобальною та вповні гомогенною. Деякі країни Глобального Півдня розглядають російсько-українську війну як черговий

регіональний конфлікт, а активність США – як бажання поширити власний вплив та монополізувати світовий порядок денний. Але навіть низка учасників коаліції обмежує свій внесок з огляду на економічну ситуацію, історичні відносини з РФ, відсутність широкої громадської підтримки. Є побоювання щодо неконтрольованих процесів у РФ у разі її розпаду чи різкого ослаблення, як наслідок – негативного їх впливу на Кавказі, Близькому Сході, у Центральній Азії.

13. Велика війна Росії проти України продемонструвала відсутність у чинних міжнародних інституцій ефективних механізмів урегулювання збройних конфліктів, зокрема жорсткіших інструментів щодо захисту від міжнародної агресії та розв'язання геноциду. Покликана часом структурно-функціональна реформа Ради Безпеки ООН повинна в майбутньому переглянути монопольне право вето постійних членів інституції, особливо в умовах агресії однієї з цих держав проти іншої держави-члена ООН.

14. Політика України щодо міжнародних організацій має полягати в консолідації міжнародної підтримки для лобювання реформ у РБ ООН та ОБСЄ серед максимально великого кола держав-учасниць або ж тих регіональних гравців, які мають вплив на держави у своєму регіоні (Японія в ООН і ОБСЄ, Туреччина в ООН, Саудівська Аравія в ОБСЄ тощо).

15. В ООН можливе апелювання не до європейських акторів, чия підтримка для України вже є сталою та очікуваною, а до держав Африки, Азії, Латинської Америки з метою переконати їх у потребі реформувати ООН для ширшого представлення їхніх інтересів у Радбезі. Також меседжі можуть стосуватися необхідності позбавити Росію – колишню державу-імперію з важким колоніальним спадком – права одноосібно блокувати ті чи ті рішення, які стосуються питань міжнародної безпеки й стабільності.

16. В ОБСЄ важливо й далі демонструвати принципову позицію щодо припинення членства Росії, паралельно заручаючись підтримкою партнерів, які можуть приєднатися до бойкотування роботи організації в разі дальшої присутності в ній РФ.

17. Україна зацікавлена в появі та розвитку нових регіональних ініціатив і багатосторонніх форматів військово-політичної та безпекової співпраці з партнерами. Попри відсутність на сьогодні перспектив інституціоналізації відповідних об'єднань, їх використання як самих лише дискусійних майданчиків також є корисним – це форма регулярного звіряння годинників демократичних держав, вироблення спільної та консолідованої позиції щодо нових викликів і загроз міжнародній безпеці, які спричинює війна Росії проти України. У контексті «Кримської платформи» та ЄПС важливим є зберегти на світовому порядку денному тематику російсько-української війни та її наслідків для глобальної безпеки, а також потенційного розширення кола учасників міжнародної коаліції на підтримку України.

18. На регіональному рівні для України пріоритетною є підтримка інтенсивного та сталого діалогу з партнерами у форматі «Люблінського

трикутника», адже відповідну ініціативу можна використати для дальшої інтеграції України в регіон Центральної та Східної Європи (на прикладі наявного прогресу щодо приєднання української сторони до засідань «Ініціативи трьох морів»). Також загалом регіональні мініальянси свідчать про зростання політичної ваги держав цього регіону в процесі забезпечення безпекової стабільності на континенті.

19. Україна має системно відстежувати внутрішньополітичний ландшафт у державах Центральної та Східної Європи, ураховуючи контекст тривалого гібридного впливу Російської Федерації в минулому та сьогодні. Фокус уваги має бути приділено не лише утриманню сталого діалогу з провідними політичними колами Польщі, Словаччини й Болгарії (на рівні голів держав, урядів, парламентарів), а й представленню інтересів України в боротьбі з агресією РФ на рівні суспільства відповідних держав (громадськості, експертного й академічного середовища з використанням української спільноти / діаспори за кордоном). Передусім це стосується Словаччини та Болгарії, де російські впливи відчутно формують суспільну думку, зокрема щодо неприпустимості «втручання» цих держав у російсько-українську війну, а також стосовно перекладення відповідальності за конфлікт на НАТО і Сполучені Штати.

20. Для ЄС всебічна підтримка України та збереження її державності стали питанням стримування російської загрози якомога далі від власних кордонів. Зі здобуттям Україною членства в Євросоюзі простір демократії і добробуту на європейському континенті значно розшириться, ЄС зможе ефективніше впливати на перетворення його на простір миру та безпеки й істотно знизити загрози з боку авторитарного режиму в Кремлі.

21. Майбутнє членство України в НАТО є не тільки гарантією незалежності та суверенітету нашої держави, а й передумовою перспективи для довгострокового стійкого миру в Європі. Україна і НАТО потребують одне одного – повноправне членство нашої держави в Альянсі є найліпшим рішенням для гарантування стратегічної безпеки євроатлантичного простору.

22. У ситуації щодо можливості запрошення України до НАТО ключову роль відіграватимуть політичні аргументи нашої держави та успіхи її Збройних Сил, послідовність і наполегливість групи підтримки, двопартійна позиція Конгресу США та громадська думка європейських країн НАТО. Водночас можна констатувати однозначність: приєднання України до НАТО можливе тільки після завершення війни.